

KÍSÉRLET A TITKOS OLASZ–MAGYAR KATONAI ÉS POLITIKAI EGYÜTTMŰKÖDÉSRE 1922 ŐSZÉTŐL 1924 JANUÁRJÁIG

Olaszország a győztes oldalon küzdött az első világháborúban, így a harcok végeztével a lakosság és a hadsereg egyöntetűen a nemzeti kívánságok maradéktalan teljesítésében reménykedett. Az elvárásoknak megfelelően a jutalomnak felül kellett volna múlnia azt az amúgy is nehezen megvalósítható kívánságlistát, amit az Antant még az 1915-ös londoni egyezményben ígért Olaszországnak. Ebből ugyanis hiányzott Fiume városa. A háborúba történő belépéskor az olasz külpolitika célja a gyarmati presztízs növelése és az Adriai-tenger olasz beltengerré változtatása volt, de 1915-ben még senki sem gondolt a Monarchia teljes felszámolására. Ennek érdekében, ha már igényt tartottak Triesztre, mindenképpen meg akarták hagyni Fiumét, a Monarchia immár egyedüli tengeri kijárataként. Az oroszországi forradalmak közepette napvilágra kerülő titkos egyezmények között szerepelt a londoni egyezmény is, ami mindenki számára egyértelművé tette, hogy Fiume nem szerepel az olasz kívánságok között. A világháború végére viszont szétesett a Monarchia, az északkeleti fenyegetést a keleti irányú vette át, amikor megalakult a jugoszláv állam. Ez utóbbi is igényt tartott az Adriai-tenger keleti partjára, és még a friuli-i szláv lakosság hovatartozását is vita tárgyává tette. Ez eleve egy konfrontációs külpolitikát ígért, ami jórészt a külpolitikai megkötöttségek, de részben az olasz gazdasági és belpolitikai nehézségek miatt, nem lehetett olyan sikeres, mint amelyet az olasz lakosság kívánt.

Olaszország ugyanis súlyos gazdasági és ezzel egy időben komoly belpolitikai gondokkal küzdött. A háború súlyosan megterhelte a gazdaságot, olyannyira megnőtt a behozatal szerepe, hogy a már korábban sem nyereséges olasz külkereskedelem az utolsó békeévben már csak kb. 14%-os mínuszt mutatott, amely az utolsó háborús évre meghaladta a mínusz 65%-ot.¹ Ennek finanszírozását a belső adósság növelésével,² illetve nemzetközi hitelek felvételével oldották meg.³ Az olasz állam a stratégiai javak kapcsán sohasem volt önellátó, mindig is behozatalra szorult, így kiszolgáltatott gazdasági helyzete csak tovább növelte a szövetségesektől való függést. A kormány nemzetközi szinten egyeztetésekre és kompromisszumokra kényszerült, miközben ezt nem lehetett objektív módon közölni a szavazókkal, hiszen azok szemében a kiszolgáltatott helyzet beismerése az éppen kiharcolt győzelem megcsúfolásaként hatott volna. Tovább rontotta a belpolitikai helyzetet, hogy az oroszországi események hatására, a rossz gazdasági helyzet adta lehetőséget meglovagolva, az érintettek közül többen is egy baloldali szellemű rendezést sürgettek, cseppet sem demokratikus eszközökkel, melyre reagálva a jobboldali rendteremtés vágya erősödött meg. A politikai vezetés nem tudta hathatósan kezelni a helyzetet, így

¹ ISTAT 2011. 720. o.

² Ez 1918-ra az 1915-ös háromszorosára nőtt, és meghaladta az éves GDP összegét. ISTAT 2011. 720. o.

³ A fegyverszünet pillanatában az Amerikai Egyesült Államok és Anglia összesen 13,8 milliárd aranylira hitelt folyósított Olaszországnak, de a későbbi infláció jelentősen növelte ennek reális értékét. Uo.

a rend jelszavával fellépő szervezetek megszerezték a hadsereg szimpátiáját, amely kényszerű szövetséggé válva a királyt is befolyásolta, amikor az engedett a fasiszták blöffjének és kinevezte Benito Mussolinin miniszterelnöknek.

A világháborút követő olasz kormányoknak cseppet sem volt rózsás a helyzetük. Nem állt rendelkezésükre a belső rend fenntartásához szükséges erő,⁴ a szövetségesektől való gazdasági függés és a belső nehézségek miatt még inkább jelentkező erőtlenség nem tette lehetővé a szükséges drasztikus külpolitikai lépéseket, vagyis erőből nem lehetett megoldani a nemzeti ügyvé váló fiúmei kérdést. Ez utóbbinak a jelentősége alkalmas volt a többi adriai igény elhomályosítására, így az olasz–jugoszláv érdekellentét szimbólumává vált.

Mellesleg ott volt a szövetséges tartozások kérdése, ami az angolok és az Amerikai Egyesült Államok irányába is komoly függést eredményezett. Olaszországnak tehát mindenképpen igazodnia kellett a nemzetközi gazdaságpolitikai folyamatokhoz, vagyis minél inkább ki kellett tolni az adósságok fizetését, illetve minél előbb valutára kellett szert tenni: kölcsönt kellett találnia, illetve rendezni kellett a háborús jóvátételt.

Az első világháború után a kincstárügyi tárcát⁵ vezető olasz pénzügyminiszterek 1918 novemberétől 1919 augusztusáig úgy próbálták rendezni a pénzügyi helyzetet, hogy újabb hitelekért kértek az angol és amerikai bankházaktól vagy a már meglévőket próbálták meghosszabbítani.⁶ Ez a jelenség általánosnak számított, hiszen az összes eladósodott ország kölcsönökhöz, ennek hiányában pedig csak az inflációt tovább növelő bankpréshoz folyamodott. Az Orlando- és Nitti-kormány külpolitikáját kifejezetten jellemezte az a szellem, hogy a külpolitikai igények mérsékléséért cserébe komolyabb anyagi segítséget igényelnek a szövetségesektől.⁷ Ez a törekvés nem igazán volt sikeres, hiszen az USA nem kivételezett, és csak olyan mértékű segítséget adott, amelyet Franciaországnak és Angliának nyújtott. Anglia 1919 júniusáig fizetett háborús kölcsönt Olaszországnak.⁸ Fontos megemlíteni, hogy az angliai pénzügyi tárgyalások során Olaszországnak Anglia számára kellett fenntartani a német jóvátételből nekik járó összeg egy részét.⁹

Miután az olasz kormánynak nem sikerült elegendő pénzt szereznia a semleges országoktól, elkezdtek megcélozni az amerikai magántőkét, ezt viszont csak a Dawes-terv elfogadása utáni pénzügyi bizalom, illetve az amerikai és angol háborús adósság rendezése körüli tárgyalások felvétele és eredményes tető alá hozatala tette lehetővé. A gazdasági kényszer így eredetileg azt az álláspontot tette kívánatossá, hogy Olaszország politikai célok érdekében se mondjon le a jóvátételről.

⁴ 1922-re a rendfenntartó erők (65 000 Carabinieri, és több mint 40 000 királyi őr) száma meghaladta a 100 000 főt, ami a liberális korszak létszámának megduplázását jelentette. Ez sem volt elegendő a terület biztosítására, hiszen a korszak viszonyai meglehetősen könnyűvé tették a fegyverek beszerzését, illetve a még jó rész gyalogos rendfenntartó erőknek a meglehetősen modern elvek alapján szervezett, és gyorsan mozgó vörös őrségekkel kellett felvenni a versenyt. *Mondini* 2006. 55–57. o.

⁵ Olaszországban 2001-ig hosszabb-rövidebb ideig egyszerre több minisztérium felügyelte a pénzügyeket. A folyamatosan fennálló Pénzügyminisztérium mellett 1877–1922, 1944–1947, és 1947–2001 között működött egy Kincstárügyi Minisztérium is. Ezekon felül a második világháborút követően létezett egy Költségvetés és gazdasági tervezésügyi, illetve egy Állami részvételi Minisztérium is.

⁶ *Asso* 1993. 16–17. o.

⁷ *Asso* 1993. 19. o.

⁸ *Asso* 1993. 20. o.

⁹ *Asso* 1993. 21. o.

Az 1921-es londoni megállapodás alapján az osztrák, a magyar és a bolgár jóvátétel 25%-a, a németnek 10%-a járt Olaszországnak.¹⁰ Ennek biztosítása érdekében egyes állami jövedelmeket garanciaként biztosítottak a jóvátételben részesülő államoknak. A német jóvátétel a viszonylag kis olasz részesedés miatt nem volt annyira fontos, mint a többi, az osztrák gazdaság stabilizálását viszont Olaszország mindenképpen bilaterális és nem népszövetségi alapon kívánta megoldani, nehogy veszélybe kerüljön az osztrák jóvátételből Olaszországnak járó részesedés. A kérdésben tehát Olaszország is érdekelt volt, így az ausztriai népszövetségi kölcsön kapcsán is elkezdődött a szövetségesek közötti kötélfűzés.¹¹

A jóvátételi igényeken túl azért is kellett mindenképpen olasz részvétellel tető alá hozni a gazdasági rendezést, mert ez az osztrák piac olasz felügyeletét, vagy legalábbis irányultságát is magával hozta volna. Nem véletlen, hogy igen hamar felmerült az olasz külügyminisztériumban az olasz–osztrák vámunió gondolata. Ez végül azért is maradt csak az ötletek szintjén, mivel sem az olasz, sem az osztrák gazdaság nem volt olyan állapotban, hogy segítse a másikat, illetve az osztrák ipari kapacitás egyenesen konkurenciát jelentett volna a világháború alatt mesterségesen felpörgetett, de a fegyverszünet után súlyos anyagi gondokkal küzdő olasz ipari vállalatoknak. Ettől függetlenül a gondolat az osztrák pénzügyi helyzet stabilizálására szolgáló népszövetségi kölcsön rendezése során többször is felvetődött. Olaszországnak az osztrák helyzet figyelemmel kísérése tehát fontos volt, de önállóan nem tudta megoldani a kérdés rendezését, sőt, saját helyzetének stabilizálásához is a szövetségesek jóindulatára volt szüksége.

Már a liberális kormányok is teljesen elzárkóztak a népszövetségi kölcsönök ötletétől. Erre példa, hogy 1922 május–júniusában, amikor az olasz pénzügyi kapcsolat a külfölddel jelentősen javult, az olasz hivatalok nem engedélyezték Olaszország részvételét a Bulgáriának nyújtandó¹² nem túl jelentős népszövetségi hitelben. Az olasz kormány ugyanis, amikor felkérték a részvételre, ezt és az Ausztria részére készülő kölcsönt is elleanyozta, mert ezzel Olaszország lemondott volna azon reális garanciák egy részéről, amelyek a neki járó jóvátétel fedezetét jelentették. Olaszország hosszas ellenkezés után – reagálva arra a fenyegetésre, hogy kimarad a tervből, így az osztrák pénzügyi helyzet ellenőrzési lehetőségéből is – 1922. október 4-én aláírta a genfi protokollokat, amelyek garantálták Ausztria függetlenségét, garantáltak egy kölcsönt Ausztriának, lefektették az osztrák kormány kötelezettségeit és létrehozták az osztrák pénzügyi rekonstrukció intézményeit. Vigaszdíjként az elnökséget egy olasz, Maffeo Pantaleoni kapta.¹³

A fasizmus hatalomra jutása után nagy volt a bizonytalanság Mussolini ausztriai helyzettel szembeni álláspontja miatt, de az újdonsült kormányfő 1922. november 4-én a szövetségesek megnyugtatóására megerősítette azon szándékát, hogy betartja a korábbi kormány osztrák ügyben tett vállalásait.¹⁴ A nyugalom jó egy hónapig tartott, ugyanis 1922. december 6-án a Banca d'Italia részéről egy olyan kritika hangzott el, amely a Nemzetek Szövetsége helyett egy korábban már elvetett bilaterális modellt javasolt. Ez egy távlati olasz–osztrák vámuniót is felvázolt, ráadásul a felállítandó osztrák nemzeti bank elnöki

¹⁰ *Asso* 1993. 81. o.

¹¹ *Guarneri* 1953. 93. o.

¹² 200 millió arany frank, 7,5%-os kamattal, a bolgár vasutak építésére.

¹³ *Asso* 1993. 94–96., 99. o.

¹⁴ Lásd: DDI VII/1. n. 61. o.

tisztségének betöltése kapcsán Mussolini a genfi protokollok parlamenti ratifikálásnak esetleges megakadályozását is megpendítette.¹⁵ Az olasz kormány csak kisebb-nagyobb gazdasági engedményekért cserébe volt hajlandó betartani a genfi protokollt, amit Mussolini sikerként könyvelt el, az angol diplomáciában viszont nem túl kedvező vélemény alakult ki az új olasz kormányról.¹⁶

Az éppen hatalomra kerülő Mussolini-kormány számára nem az ausztriai kérdés volt az egyedüli függőben lévő probléma. A Németországra kivetett jóvátételről az Antant tagjai különféleképpen vélekedtek. Az angol külpolitika cseppet sem volt érdekelt a németek túlzott legyengítésében és az európai francia befolyás túlzott megerősödésében. Amikor Franciaország a szövetségközi adósságok fizetését összekötötte a jóvátétel fizetésével és a német jóvátételt kívánta a francia szövetségközi adósságok fizetésének pénzügyi háttéréként felhasználni, az angol és a francia álláspont közötti ellentét egyre csak nőtt. Eközben az olasz közvélemény inkább francia–német belügyként kezelte az ügyet, hiszen alig volt érdekelt a német jóvátételben. Habár Olaszország is az adósság és a jóvátétel összekötése mellett tört lándzsát a szövetségesek 1922. december 3–4-iki londoni konferenciáján, Mussolini és az angolok egy politikai nyomásgyakorlásra nem alkalmas, az összekötésen alakuló tervszettel álltak elő. Ez azért nem tetszett a franciáknak, mert az ő javaslatuk – az adósságaik rendezésén kívül – a németek politikai és gazdasági meggyengítését célozta. 1922. december 14-én Németország bejelentette, hogy anyagi problémái miatt nem tudja kifizetni az 1922. évi jóvátétel hátralévő részét, valamint az 1923-ast sem, ami után 1923. január 3–4-én megszűnt az angol–francia együttműködés és a francia–belga bevonulással elkezdődött a Ruhr-vidék megszállása.¹⁷

Olaszország ekkor nem foglalt nyíltan állást, és miközben szavakban támogatásáról biztosított mindenkit, valójában megpróbálta megragadni a kínálkozó lehetőséget: Mussolini, azt ajánlgatva, hogy közvetítőként segít megoldani a Ruhr-vidéki problémát, a franciákkal üzletelt, illetve ezzel egy időben a Monarchia utódállamaiban próbálta kiépíteni saját gazdasági kapcsolatait, és ha lehet, kiszorítani onnan a francia konkurenciát.¹⁸ Felmerült az angol–olasz közeledés lehetősége is,¹⁹ amit a francia diplomácia szeretett volna elkerülni, akár esetleges álhírek terjesztésével is.²⁰ A közeledés olyan jól haladt, hogy amikor Mussolini felvetette a gyarmati kompenzáció és a Dodekanészosz kérdését, az angol külügyminisztérium megígérte ezeknek a kérdéseknek a kedvező rendezését,²¹ illetve egyenrangú társként való bánásmódot ajánlott fel a Ruhr-kérdés rendezésében, amennyiben a német kormány felkéri közvetítésre Angliát. Mindezt a francia kormány kihagyásával.²² Az angol külügyminisztérium jól mérte fel tárgyalópartnerét: Mussolini számára a nemzetközi elismerés, az egyenrangúként történő elismerés legalább olyan

¹⁵ *Asso* 1993. 101–102. o.

¹⁶ *Asso* 1993. 115–116. o.

¹⁷ *Pastorelli* 1997. 84–85. o.

¹⁸ DDI VII/1. n. 414. Ezen próbálkozás része volt egy csehszlovák–osztrák–olasz–jugoszláv kereskedelmi blokk felvetése, illetve egy erőtlen kísérlet egy olasz–román kereskedelmi megállapodás kötésére. DDI VII/1. n. 407., 429.

¹⁹ DBFP I/21 n. 27.; DDI VII/1 n. 587., 593., 605.

²⁰ DBFP I/21 n. 28.

²¹ DDI VII/1 n. 617.

²² DDI VII/1 n. 610.

fontos volt, mint a konkrét eredmények.²³ A görög–török háború ekkorra már nyilvánvaló kimenetele ismeretében fel sem merülhetett, hogy kis-ázsiai területért cserébe el kellene hagyni az olaszoknak a Dodekanészoszt, tehát az angol külügy semmit sem kockáztatott az olasz igények támogatásával. A gyarmati kompenzáció pedig egy gazdasági haszonnal nem rendelkező területet jelentett, amelynek hovatartozása semmit sem változtatott az afrikai gyarmati egyensúlyon. Mussolini természetesen kapott a lehetőségen, és március végén elküldte képviselőit Londonba.²⁴ Olaszország ezzel angol oldalon bekapcsolódott az angol–francia ellentétbe, ami egyszerre több válságzónát érintett, többek között a Balkánt is. 1923. április 6-án, tehát az olasz–angol tárgyalások beindulása után hozta fel Mussolini a római jugoszláv követnek Fiume kérdését, ugyanis egy jegyzékben tiltakozott a fiumei kikötő megosztása ellen.²⁵ Egy héttel később, április 12-én Mussolini felvette hadügyminiszterének, Armando Diaz altábornagynak, hogy engedélyezzék korzikai önkéntesek besorozását a hadseregbe és az irredenta jelleg elkendőzése érdekében hozzanak létre számukra egy idegen légiót. Diaz realitásérzékére vall, hogy technikai nehézségekre hivatkozva elhárította ezt a nyíltan franciaellenes lépést.²⁶

Az olasz külpolitika tehát a fasiszta kormány megalakulása után nem a körülményektől függetlenül döntött a fiumei kérdés újbóli felvetéséről, hanem egy nemzetközi helyzetbe illeszkedő döntést hozott. A későbbi események viszont jelzik, hogy nem beszélhetünk éles frontvonalakról és szilárd szövetségi rendszerekről, habár a francia és angol érdekeltségek többféleképpen is meghatározták a balkáni és közép-európai olasz külpolitika lépéseit. Olaszországnak még 1920-ból volt egy együttműködési megállapodása a Szerb-Horvát-Szlovén Királysággal, viszont a két ország közötti őszinte együttműködésnek a fiumei kérdés rendezése, vagyis az adriai rendezés problematikája állt az útjába. A különösebb diplomáciai előkészítés nélkül megkötött és jugoszláv részről diplomáciai fiasoként értékelt 1920. november 12-ei rapallói szerződés végrehajtása ugyanis szünetelt, mivel mindkét fél nyomásgyakorlásra használta az aktuálisan kezében lévő területeket. A két fél csak 1922 májusában dolgozta ki a Santa-Margherita-i egyezményeket, vagyis a rapallói szerződés végrehajtását, s ennek aláírására csak 1922. október 23-án került sor. Hátra volt a ratifikáció, amit meg a hatalomra kerülő Mussolini-kormány késleltetett, hogy újabb engedményeket érjen el. 1923. február 10-én részleges jugoszláv engedmények után sor került a konvenciók római ratifikációjára, amit hamarosan a belgrádi követett, viszont olasz részről még korántsem zárták le a kérdést.

A Balkánon tehát eleve volt egy potenciális olasz–jugoszláv szembenállás, amihez társult egy angol–francia rivalizálás is. A görögöket támogató angol külpolitika ugyanis visszavonulásra kényszerült a Musztafa Kemál pasa vezette török erők győzelmét követően, így a Ruhr-vidéki ellentétekkel párhuzamosan a francia külpolitika ott próbált sikereket elérni, ahol tudott, vagyis a Balkánon és a moszuli olajmezők ellenőrzése kapcsán. A nagyhatalmi rivalizálás arra kényszerítette a balkáni államokat, hogy vagy az egyik-

²³ A Mussolini-féle parlamenti bemutatkozó beszédben (1922. november 16.) felvázolt külpolitikai program lényege az volt, hogy nem kéri a nagyhatalmakkal való egyenjogúság elismerését, hanem ezt meg fogja szerezni. *Pastorelli* 1997. 86. o. Az angol reakció alapján feltételezhető, hogy Curzon, vagy aki előkészítette a külügyminiszteri javaslatot, megértette, mik is mozgatók Mussolinit.

²⁴ DDI VII/1 n. 631.

²⁵ DDI VII/1 n. 685.

²⁶ DDI VII/1 n. 705.

kel, vagy a másikkal működjenek együtt. A jugoszláv érdekeknek az felelt volna meg, ha Törökország nem erősödik meg túlságosan, tehát alapvetően egy angol-párti, vagyis az olaszokkal és a görögökkel is együttműködő külpolitika lett volna a célszerű. A török külpolitika viszont meggyőzte Belgrádot, hogy nem a szintén jugoszláv-ellenes Bulgáriával, hanem a Szerb-Horvát-Szlovén Királysággal kíván együttműködni, illetve meglobogtatta Belgrád előtt Szaloniki átengedésének lehetőségét. Ehhez társult még az a belgrádi elgondolás, amely Franciaországban és nem Angliában látta a versailles-i békerendszer fő biztosítékát. Ráadásul Párizs megerősítette egy korábbi ígérletét egy 100 millió frankos fegyverkezési hitel folyósítására, így a jugoszláv kormány elutasította az angol felhívást a Törökország elleni fellépésre.²⁷ Mivel Olaszország számára 1923-tól a Közel-Kelet rendezése inkább csak a dodekanészoszi területek és a líbiai gyarmat biztosítását jelentette,²⁸ Mussolinit csak egy esetleges balkáni átrendeződés érdekelt. A felmerülő lehetőséget kihasználva pedig – bízva az angol támogatásban – 1923. április 6-án újra felvetette a fumei ügyet.

Ehhez a konfliktusforráshoz társult még a Dodekanészosz-szigetcsoporthoz olasz–görög–török ellentét. Az egyre kétségbeesettebb olasz külügyminisztérium ugyanis annak érdekében, hogy végre fel tudjon mutatni valami eredményt, még 1919 nyarán úgy próbálta csökkenteni a rá nehezedő külpolitikai nyomást, hogy 1919. július 29-én Tommaso Tittoni olasz külügyminiszter aláírt Elefthériosz Venizélosz görög miniszterelnökkel egy egyezményt, miszerint az olasz fél támogatja a görögök nyugat-trákiai, délalbániai, és dodekanészoszi igényeit,²⁹ ha cserébe a görögök támogatják a békekonferencián az Albániára és Valona kikötőjére vonatkozó olasz terveket, a korfui csatorna semlegesítését, illetve egyes kis-ázsiai olasz érdekeltségek bővítését.³⁰ A külügyminisztérium élén Tittonit váltó Carlo Sforza viszont már 1920 júniusában kihátrált az egyezményből, hiszen a kis-ázsiai olasz igényeket nem sikerült teljesíteni, hasznosabbnak tűnt nem engedni a görögöknek Dél-Albániában, így a Dodekanészosz-szigetcsoporthoz olasz tulajdonjogról se lett volna érdemes lemondani. A további olasz–görög együttműködés alapja tehát csak egy kisázsiai koncesszió lehetett volna, miközben a görög haderő 1922 szeptemberére döntő vereséget szenvedett, így ettől kezdve megszűnt mindenféle alku lehetősége. Az olasz külpolitikának ezért 1923 tavaszán eleve egy olasz–jugoszláv konfliktussal és egy olasz–görög érdekellentéttel kellett számolnia.

Ekkor kapott szerepet Magyarország az olasz külpolitikában, hiszen egy olasz–jugoszláv konfrontációs külpolitikában hasznosnak tűnt fenyegetni a Szerb-Horvát-Szlovén állam északi határát is. A magyar fél bevonását nem volt nehéz elérni, hiszen közvetlenül Mussolini hatalomra kerülése után Budapestről több olyan jelzés is érkezett, amely az együttműködési hajlandóságot volt hivatott demonstrálni. Ennek két oka is volt. Egyrészt

²⁷ Hornyák 2004. 140–141. o.

²⁸ Ehhez érdemes hozzátenni, hogy 1924 augusztusában, vagyis jó egy évvel a lausanne-i béke után, a Szárazföldi Vezérkar Hadművelési osztálya készített egy emlékeztetőt a Törökország elleni olasz katonai fellépés lehetőségéről, de ebben is csak egy jól körülírt terület demonstratív célból történő megszállását látta megvalósíthatónak. *Pasqualini* 1999. n. 115.

²⁹ Rodosz kivételével az olaszok minden szigetet átadtak volna Görögországnak, Rodoszon pedig népszavazást kellett volna tartani.

³⁰ Lásd az olasz párizsi katonai delegáció elemzését a görög igényekről, amit az olasz külügyminisztérium egyszerűen ad acta tett: DDI VI/3 n. 314. A görög–olasz megegyezés előkészítéséről viszont lásd: DDI VI/3 n. 565.

a hatalomra kerülő fasiszta kormányban Bethlen István miniszterelnök azt a nagyhatalmi támogatót látta, amely esetleg segíthet a békeszerződés végzéseinek a megváltoztatásában, illetve küszöbön állt a magyar gazdaság konszolidálásához szükséges kölcsön ügye, melynek rendezéséhez szintén szükség volt az olasz támogatásra.

A magyar külpolitika alapvető célja a revízió volt, viszont ezt nem lehetett kikényszeríteni fegyveres úton, hiszen a Nemzeti Hadsereg állománya és fegyverzete sem jelentett veszélyt egyik környező országra sem, illetve ugyanez már Honvédségként sem volt alkalmas önálló támadó hadművelet kivitelezésére úgy, hogy a siker minimális esélye fennállhatott volna. Az önerőből való felkészülés nehézségei hamar megmutatkoztak, és így senki sem kételkedhetett abban, hogy a revízió valószínű fegyveres kikényszerítése csak egy vagy több erős szövetséges támogatásával lehetséges. A kapcsolatépítésre való törekvés nem jelentett újdonságot, már a Népköztársaság is megpróbálkozott katonai jellegű információs hálózat kiépítésével,³¹ tegyük hozzá, nem sok sikerrel. A Bethlen-kormány első éveiben a revízió nem túl távoli elérése nem tűnt kivitelezhetetlennek, hiszen számos olyan góc volt Európában, amely direkt vagy indirekt módon elősegíthette volna a magyar kívánságok teljesítését. A status quo felborítására való készségeit jelzi az irredenta szervezetek folyamatos támogatása, melyeket hivatalosan a kormány 1921 nyarán feloszlattott, valójában csak átnevezett és egységes irányítás alatt újjászervezett.³² Habár a magyar kormány a Nemzetek Szövetségébe történő belépéssel hivatalosan újonnan lemondott a békeszerződés erőszakos úton történő megváltoztatásáról, ezen szervezeteken keresztül viszont továbbra is félhivatalos kapcsolatok születtek a revízió kikényszerítése céljából. Egy ilyen magyarországi szervezet félhivatalos megkeresése jelentette az első kapcsolatfelvételt a Mussolini-kormánnyal. Igazából a Bethlen-kormány és Mussolini pártja közötti szimpátia kölcsönös volt, és korábbra datálódott, ugyanis a *Popolo d'Italia* a Burgenland területén létrejövő szláv korridor elkerülésének szükségességéről szóló cikkeiben a király-puccsok veszélyének elmúlásával újból lehetséges szövetségesként emlegette Magyarországot, amivel Gömbös Gyula és Mussolini, illetve a fasiszta nacionalizmus és a magyar revánsvágy kapcsolatának lehetőségét vetette fel a jugoszláv körökben.³³ Az olasz–magyar kapcsolatok szorosabbá válásától való félelem, illetve az olasz–magyar kapcsolatok ellehetetlenítésének vágyával indokolhatók azok a cikkek, amelyek a kisantant országok sajtójában boncolgatták az olasz–magyar viszonyt és emlegettek különféle egyezményeket a fasiszták és valamely magyar irredenta szervezet között.³⁴ Az viszont csak utólag mondható el, hogy valóban született egy egyezség Mussolini és az Ébredő Magyarok Egyesülete (ÉME) delegációja között, amely a magyar kormány félhivatalos jóváhagyásával utazott Rómába.

A Bethlen-kormány lelkesen fogadta a fasiszták hatalomra kerülésének hírért.³⁵ Sőt, Gaetano Castagneto di Caracciolo budapesti olasz követ 1922. november 14-ei táviratában azt jelentette, hogy Bethlen már Magyarország felfegyverzését is felvetette, mint

³¹ *Árokey* 1983. 73. o.

³² *Romsics* 1990. 580–583. o.; IET. II. 1956. 177–181. o.

³³ *Rumi* 1975. 694–695. o.

³⁴ Lásd: DDI VII/1 n. 174.; DDI VII/1 n. 175.; ASDMAE AP (1919–1930), 1747, 8087. Castagneto 1922. IX, 15., 22:10., n. 5955/369.

³⁵ DDI VII/1 n. 41.

Olaszország számára hasznos lépést.³⁶ Nem sokkal ez után, november 24-én került sor az ÉME római tárgyalására. Eleinte Mussolini nem volt hajlandó fogadni a gratuláló ÉME küldöttséget. Véleménye akkor változott meg, amikor sikerült meggyőzni, hogy az ÉME valóban a magyar kormány nevében intézkedik és nem tart fenn kapcsolatot a Mussolini által többszörösen is elutasított Friedrich István-féle magyar fasisztákkal.³⁷ A tárgyalás a miniszterelnökségi és belügyminiszteri államtitkári, illetve párttitkári posztot betöltő Michele Bianchi közvetítésével zajlott. Végül Mussolinivel megállapodtak a fasiszták budapesti és az ÉME római megbízottjai kinevezésében, akik a kormányuk jóváhagyásával működnek; magyar pilóták olaszországi katonai kiképzésében; az Olaszországban tárolt, volt monarchiabeli fegyverek megőrzéséről és későbbi visszaszolgáltatásáról; illetve a Jugoszlávia-ellenes fegyveres együttműködésben, ha Olaszország a támadó fél.³⁸ A biztató jövőbeli együttműködés, melynek a tárgyalás képezte volna az első elemét, el sem indult. Habár a magyar jóvátétel kapcsán megfogalmazott túlzott olasz követelések beleillettek az ÉME küldöttség elképzelésébe,³⁹ Mussolini részéről nem érkezett semmi olyan jellegű garancia, amely biztosította volna Bethlent arról, hogy majd a fizetésre nem kerül sor, sőt, Mussolini kifejtette, hogy Olaszországnak szüksége van a jóvátételre, mivel valamivel fizetnie kell saját adósságát is.⁴⁰ Ez még nem indokolta az együttműködés megszakítását, az már viszont annál inkább, hogy egy jó hónappal az ÉME delegáció római útja után Kubányi Kornél írt egy levelet Mussolininek a Friedrich-féle magyar fasiszta párt nevében, amelyben kihallgatást kért az olasz kormányfőnél, és azzal példálózott, hogy ezt az ÉME delegáció is megkapta. Mussolini nem hagyhatta, hogy ezt követően mindenféle nacionalista szervezetek kopogtathassanak az ajtaján, különösen, hogy a kisantant is ráállt a témára.⁴¹ A levelet válaszolatlanul hagyta,⁴² a továbbiakban pedig csakis közvetítőkön keresztül ápolta a hasonló, nem hivatalos kapcsolatokat. Ráadásul egy jó félévig válaszolatlanul hagyott minden kicsit is illegális magyar kérést,⁴³ ami persze nem jelenti, hogy olasz részről nem történtek volna ilyen jellegű próbálkozások.⁴⁴ Mussolini hirtelen visszakozását nemcsak a lebukástól való félelem okozta, hanem

³⁶ DDI VII/1 n. 115.

³⁷ ASDMAE AP (1919–1930), 1747, 8078. Vinci, 1922. november 4., 21:00, 403. sz. távirat. Vinci ebben jelentette, hogy felkereste Lipnoviczky Pál mérnök, a távirat szerint az ÉME titkára, aki személyesen akart gratulálni Mussolininek az ÉME nevében. A látogatásra Horthy és a kormány tanácsára (értsd: utasítására) került sor. Mussolini 1922. november 9-én már engedélyezte a küldöttség látogatását. ASDMAE AP (1919–1930), 1747, 8078. Mussolini, 1922. november 9., 18:00, 2590. sz. távirat, válasz Vinci 408-as táviratára.

³⁸ *Ormos* 2002. 107–117. o.

³⁹ A magyar jóvátétel főleg az olasz államkasszát gazdagította volna, így az ÉME delegáció azt szerette volna elérni, hogy Olaszország továbbra is igényt tartson a magyar jóvátételre, ezzel elkerülve, hogy arra más tegyen szert, majd pedig a fizetési határidőt a végtelenségig kitolva, annak kifizetésére sohase kerüljön sor. *Ormos* 2002. 110–111. o. (4. tárgyalási pont.)

⁴⁰ DDI VII / 1 n. 240. 160. o.

⁴¹ DDI VII / 1 n. 268. 179. o.

⁴² ASDMAE AP (1919–1930), 1749, 8083. Kubányi 1922. december 27-ei levele Mussolininek.

⁴³ ASDMAE AP (1919–1930), 1749, 8083. Castagneto, 1923. február 7., n. 55. sz. távirat. Idézi: *Walcz* 2000. 173. o. és ASDMAE AP (1919–1930), 1749, 8083. Mussolini, 1923. március 20., 1256. sz. távirat. Guzzoni jelentette, hogy Di Suni márki nyugállományú alezredes, az Olasz–Magyar Bank budapesti alkalmazottja, kartellbe akarta tömöríteni a legnagyobb olasz fémipari vállalatokat és olasz állami jóváhagyással közösen megszervezni egy nagyarányú fegyverszállító akciót. Diaz ellenezte az ötletet. ASDMAE AP (1919–1930), 1749, 8083. Diaz, 1923. május 28., n. 3914.

⁴⁴ 1923. február 26-án Márffy-Mantuano Rezső római magyar követségi tanácsos jelentette, hogy már megint járt nála egy bizonyos Ettore Lodi, nyugállományú olasz alezredes, aki sejtetve kapcsolatait Musso-

az is, hogy 1922 végén már gyülekeztek a felhők, és 1923 januárjában a francia és belga csapatok bevonultak a Ruhr vidékre. Ezzel párhuzamosan pedig a kisantant arra használta fel a már korábban is terjesztett pletykákat, hogy bevonulhasson magyar területre. A pár nap alatt robbanás közelire hevült európai helyzetben pedig Mussolininek kisebb gondja is nagyobb volt annál, hogy holmi nacionalista szervezetekkel üzletelgessen.

A tárgyalás folytatásának felfüggesztése a magyar kormány számára se jelentett problémát, ugyanis a kisantant magyar-ellenes kirohanásai meggyőzték a Bethlen-kormányt, hogy nem szabad túl hangosan panaszkodni a magyar gazdaság teljesítőképtelensége miatt, mivel ilyen módon nem lehet megszabadulni a jóvátételi fizetés kötelezettségétől. 1922 őszén ugyanis a nagyhatalmak komolyan foglalkozni kezdtek a Magyarország által fizetendő jóvátétel mértékével, miközben a magyar kormány lehetőleg a „nem fizetés” álláspontját próbálta elfogadtatni. Ehhez az egyik érv egyféle „nyomorpolitika” volt, miszerint a magyar gazdaság olyan rossz állapotban van, hogy jóvátételt nem tud fizetni, azonnal szükség van pénzbeli segítségre, és ezzel egy időben a Jóvátételi Bizottság függesse fel a jóvátétel fizetési kötelezettségét. A jóvátétel kérdésének felvetésével csak azt lehetett volna elérni, hogy azt minél előbb kivetik, így a magyar kormány eleve kölcsönügyi, és nem jóvátételi tárgyalásként fogalmazta meg kérését. Ráadásul a kölcsönrel járó politikai megkötéseket is el kívánták kerülni, így az osztrák szanálás tanulságaiól okulva, a Népszövetséget kikerülve, lehetőleg angol–amerikai forrásból kívántak kölcsönt felvenni.⁴⁵ Ennek ismeretében, illetve a nemzetközi nyomást tapasztalva egyáltalán nem véletlen, hogy a kisantant akciók középette, 1923. január 11-én fogadta el a magyar kormány az ország szanálására készített „kölcsönprogramot”.⁴⁶

Bethlen európai utat szervezett, hogy növelni tudja a magyar kölcsön támogatóinak számát, de Mussolini már 1922. december 17-én kihangsúlyozta, hogy Olaszország nem mondhat le a magyar jóvátételről, illetve jobb, ha Bethlen először Párizsba és nem Rómába megy, hiszen ott székel a Jóvátételi Bizottság is.⁴⁷ Amikor Bethlen Türr Stefánián keresztül tovább erősködött, hogy 1923. január 9-én Rómában szeretne találkozni Mussolinivel, az olasz külügyminisztérium határozottan rövidre zárta a kérdést.⁴⁸ Láthatólag az olasz állam megismételni készült az ausztriai akcióját, és akár kisebb gazdasági előnyökért is küzdve, tisztán gazdasági szempontok alapján kívánták kezelni a magyar kölcsönügyet. Bethlennek tehát maradt a Párizs–London–Róma útvonal. Mire viszont Rómába ért, már maga mögött tudhatta az angol politika és a londoni pénzügyi látványos támogatását, így Mussolini hozzáállása is megváltozott: miközben korábban inkább gazdaságilag akart jól járni és a magyar jóvátétel garantálásával, illetve a magyar gazdasági konszolidálást követően piacszerzéssel akart „keresni” a magyar ügyön, a londoni támogatás tudatosulását követően már politikai szemszögből közelítette meg a kér-

linivel, mint a „dalmát nacionalis szervezet” vezetőségének tagja útlevelet kapott, hogy október 18-i bécsi utazása után Budapestre is elmehessen. Az ezredesek meglehetősen fantáziadús egyének lehettek, mivel Magyarország–Ausztria–Horvátország–Dalmácia és Fiume, mint önálló államok föderációját akarták elérni, Márfy-Mantuano szerint alig pár főből állt a szervezet. MNL OL K 64. 1923-41-521.

⁴⁵ Sz. Ormos 1964. 20–23. o.

⁴⁶ Hornyák 2004. 135. o.

⁴⁷ DDI VII/1 n. 240.

⁴⁸ ASDMAE AP (1919–1930), 1749, 8083. Türr Stefánia Mussolininek, 1922. december 30.; Uo. Uó a Belügyminisztériumnak; ASDMAE AP (1919–1930), 1749, 8083. Külügyminisztérium 1923. január 2. 20,00, 013. sz. távirat; Uo. Uó: 1923. január 2. 23,30. 19. sz. távirat.

dést és támogatásáról biztosította Bethlent.⁴⁹ A támogatás pedig nemcsak a pénzügyi szektorra vonatkozott, ugyanis 1923. május 15-én és 19-én a Bethlennel folytatott római tárgyalások során a magyar revíziós igényekről, a kisantant államaihoz fűződő kapcsolatról és a magyar–román viszony javítása érdekében tervezett olasz segítségről és közvetítésről is szó esett. A román–magyar közeledést Mussolini javasolta, miután megbeszélte Bethlennel, hogy mely területekre és népcsoportokra vonatkozólag állnak fenn magyar igények.⁵⁰ Nem véletlen, hogy Bethlen Rómából hazafelé tartva, az osztrák kancellárnak és külügyminiszternek azt hangsúlyozta ki, hogy Benessel lehetne javítani a viszonyt, miközben „Budapestre nehezedik a szerb–horvát–szlovén kormány rossz akaratata.”⁵¹ Ahogy Rómában is kifejtette Bethlen, Budapestnek Csehszlovákiával szemben voltak komolyabb területi igényei, miközben a szerb–horvát–szlovén állammal szemben alig. A prioritások ilyen jellegű megfordítása arra utal, hogy Bethlen Mussolininek engedve a jugoszláv ellenes magatartásért fizetett a román–magyar viszony javítása érdekében beígért olasz segítségért. A romániai olasz akció igen hamar beindult, természetesen ez se volt önzetlen, ugyanis ahogy Pompeo Aloisi, a bukaresti olasz követ kifejtette magyar kollégájának, a „balkán [!] államoknak szükségük van egy »csendőrre«, mely szerepet más nem töltheti be, mint Olaszország.”⁵² Olaszország tehát nyíltan a középeurópai vezető szerepre törekedett, és ennek elérése végett a román–magyar viszony javítása segítségével kívánta erősíteni saját romániai és magyarországi pozícióit, miközben ezzel a belgrádi kormány ellen is nyert volna két olasz szimpatizánst. Ez pedig szervesen illeszkedik a már bemutatott angol–francia ellentét okozta balkáni vetélkedésbe, hiszen így Olaszország francia-ellenes céllal az angol támogatásra is számíthatott. Azt persze a későbbi események mutatták meg, hogy ez a támogatás mennyire korlátozott volt és Mussolini mennyire túlbecsülte saját lehetőségeit.

A magyar–román viszony javítása érdekében végzett olasz külügyi segítség hónapokig munkát adott a bukaresti olasz és magyar követségeknek, viszont komoly eredményt nem hozott, ahogy azt Salvatore Contarini, az olasz külügyi vezértitkár már májusban is sejtette. Azt viszont sikerült elérni, hogy a Budapest irányába amúgy is gyanakvó belgrádi kormány is tegyen egy kísérletet a magyar–jugoszláv viszony javítására.

A magyar minisztertanács már 1922. augusztus 15-én kérelmezte a katonai ellenőrzés megszüntését, ami jórészt már a jóvátétel fizetésének elkerülése miatti tervek előjátéka volt. A jugoszláv kormány cseppet sem volt megértő, és a mozgósítási vádak, meg az egymást követő incidensek miatt az év végére a magyar–jugoszláv viszony a szokásosabbnál is fagyosabbá vált. Ehhez járult a magyar kormány kapcsolatfelvétele a délszláv emigrációval,⁵³ amiről a jugoszláv kormánynak nem sikerült hivatalos bizonyítékot szerezni, de a gyanú elég volt, hogy a jugoszláv politikusok végleg bizalmatlanná váljanak Magyarországgal szemben.⁵⁴ Belgrád tehát balkáni lekötöttsége ellenére folyama-

⁴⁹ Sz. Ormos 1964. 34., 47–53. o.

⁵⁰ MNL K 64 9. cs. 1923-41-314 (292). Nemes, 1923. május 19., 131/pol. sz.; MNL K 64. 9. cs. 1923-41-314. Napi jelentés, Budapest, 1923. május 24. (június 1.), 314. res. pol.

⁵¹ DDI VII/2. n. 54.

⁵² MNL K 64 9. cs. 1923-41-356. Rubidó Zichynek, 1923. május 25., 148. sz. szjtv.

⁵³ 1922-re tehető a kapcsolatfelvétel a Jogpárttal, Ante Pavelić pártjával, igaz ezzel, a rossz választási eredmények ismeretében 1923 márciusában megszakította a kapcsolatot a magyar kormány.

⁵⁴ Hornyák 2004. 129., 131. o.

tosan figyelt a magyarországi eseményekre. A jugoszláv külpolitika 1922 és 1923 fordulóján inkább a Balkánra koncentrált, hogy az ottani pozícióit próbálja megerősíteni. Ennek érdekében még 1923 márciusában rendezte vitás kérdéseit Bulgáriával, illetve 1923. május 10-én megkötötte Görögországgal a szaloniki konvenciót, mely biztosította a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság számára a kijutást a Földközi-tenger keleti medencéjébe.⁵⁵ A magyar–olasz együttműködés lehetőségének felmerülése, és Bethlen kölcsönügyi tervei ismeretében viszont Belgrád azonnal be akarta biztosítani északi határait, ezért került sor június 6-án a jugoszláv uralkodó személyes küldöttének látogatására Horthy Miklósnál.

1923. június 6-án Budapestre érkezett Belgrádból Horthy egy volt kollégája, aki a jugoszláv haditengerészetben szolgált, és egy üzenetet hozott a kormányzónak. Bethlen ismertette az üzenet tartalmát Castagneto budapesti olasz követtel: Jugoszlávia helyre akarja állítani a Magyarországhoz fűződő jó viszonyt, amihez az alábbi feltételek teljesítését kéri: egy nemzeti király kikiáltása, a legitimista nézetektől való elhatárolódás, egy belső demokratikus nemzeti berendezkedés, az évszázados jó viszony helyreállítása a szerbekkel és a horvátokkal. Ennek fejében Jugoszlávia hajlandó szintén segíteni Magyarországot a helyreállításban, megkönnyíteni számára a külföldi kölcsön felvételét, kedvezőbb véleményre bírni a kisantantot, jószomszédi és kereskedelmi egyezségeket kötni. A kérdés tárgyalására azért is az olasz követ jelenlétében került sor, hogy biztossítsák Mussolinit a Szerb–Horvát–Szlovén Királysággal szembeni valódi magyar szándékokról. Castagneto beszámolójában arról is tudósít, hogy hasonló jellegű tárgyalási megkeresés Prágából is érkezett, viszont mindez a kölcsön-üggyel állt összefüggésben. Castagneto arról is beszámolt a jelentésében, hogy a belgrádi megkeresésről csak Horthy és Bethlen tudott, a külügyminisztérium nem. Mivel a külügyi dokumentumok között nem maradt semmi nyoma ennek a megkeresésnek, így lehetséges, hogy Horthy valóban nem a hivatalos úton intézte az ügyet. Arra viszont nem sikerült magyarázatot találni, hogy ennek mi volt az oka.⁵⁶ A belgrádi lépés különösen aktuális volt, ugyanis a bulgáriai Sztambolijszki-kormány 1923. június 9-i megbuktatásával és egy szófiai revansista kormány alakításával véget ért a jugoszláv külpolitika sikerszerűje és igen hamar kiderült, hogy Románia és Ausztria kivételével mindegyik szomszédal nyíltan vagy burkoltan ellenséges volt a viszony.⁵⁷

Az olasz–magyar együttműködés folytatódott, és egyre konkrétabb, katonai jellegű lépésekről volt szó. Egyrészt az olasz Alfredo Guzzoni ezredes vezette magyarországi Szövetségközi Katonai Ellenőrző Bizottság (SzKEB), másrészt a Versailles-i Szövetséges Katonai Bizottság (VSzKB) angol és olasz küldöttei sikeresen tevékenykedtek annak érdekében, hogy az ellenőrző bizottság tagjait ért kecskeméti inzultusért⁵⁸ ne ítéljék el súlyosan Magyarországot. Ezzel sikerült elérni, hogy a kisantant államok se tudjanak az incidensre hivatkozva szigorúbb feltételeket rákényszeríteni Magyarországra a megköntendő népszövetségi kölcsön tárgyalásakor. Bethlen lényegében megszerezte a SzKEB

⁵⁵ Hornyák 2004. 141–142. o.

⁵⁶ ASDMAE GM 162, 2. Castagneto, 1923. június 7. 14:25, 201., 202. sz. távirat; Uő 1923. június 7. 21:20, 204., 205. sz. távirat.

⁵⁷ Hornyák 2004. 141–142. o.

⁵⁸ 1923. március 28-án, Kecskeméten, egy sikertelen ellenőrzést követően az összegyűlt tömeg megdobálta a francia küldött kocsiját.

hozzájárulását az államkölcson folyósításához. Ezzel a magyar kormány maga mögött tudhatta Angliát és Olaszországot, vagyis a francia szövetségesek változatlan ellenzése mellett nőtt a magyar kormányt támogatók köre, hiszen 1923 nyaratól az angol támogatás mellett már az olasz kormány is nyíltan kiállt a magyar álláspont mellett.

Bethlen az ÉME-n keresztül már 1922 novemberében kérte a Monarchiától zsákmányolt fegyverek megőrzését,⁵⁹ majd a májusi római tárgyalásai során kapott egy olyan ígéretet, hogy Magyarország *néhány év múlva* a revízió kérdésében is számíthat Róma segítségére.⁶⁰ Eközben a magyar külügyminisztérium és a Honvédelmi Minisztérium többször is bombázta titkos fegyvervásárlási javaslatokkal az olaszokat,⁶¹ míg végül Mussolini 1923 júliusában elrendelte az Osztrák-Magyar Monarchiától zsákmányolt hadifelszerelés megőrzését.⁶² Egyértelműen érzékelhető, hogy ezzel a döntéssel Mussolini felhasználásra alkalmasnak tartotta a magyar felajánkozást, és már nemcsak a szerb–horvát–szlovén állam külpolitikai lekötését, hanem esetleges katonai szerepet is hajlandó volt szánni neki. Ettől kezdve két külön úton haladtak a tárgyalások.

A zsákmányolt hadianyag megőrzésére vonatkozólag Bethlen 1923. augusztus 13-án érdeklődött, hogy van-e válasz július 13-i bizalmas levelére a volt Monarchia-beli fegyverek sorsával kapcsolatban. Castagneto instrukciót kért, hogy mit válaszoljon,⁶³ vagyis a külügyminisztérium senkit sem tájékoztatott Budapesten Mussolini megjegyzéséről, miszerint meg kell őrizni a fegyvereket. Hamar megérkezett a válasz: a hadianyagot megőrzik, kerüljön sor egy találkozóra egy olasz tiszt és Belitska Sándor tábornok között.⁶⁴ Belitska neve azért merült fel még Bethlen júliusi levelében, mert már honvédelmi minisztersége alatt is rendszeresen járt Észak-Olaszországba, ugyanis a keresztfia egy milánói bankban dolgozott, illetve Bethlen bizalmát is élvezte. Ezen felül Belitska amúgy is ismerte már Cattaneo tábornokot, a milánói hadtest parancsnokát, így rajta keresztül meg lehetett szervezni a találkozót az olasz féllel. Időközben Belitska jelezte Guzzoninak, hogy szeptember elején Milánóban lesz,⁶⁵ augusztus 25-én kiderült, hogy olasz részről Vittorio Sogno ezredest bízták meg az előzetes megbeszélés lefolytatásával.⁶⁶ Sogno ezredes 1923-ban vezérkari tiszt volt, és valószínűleg már akkor lehetett valami köze a katonai információs hivatalhoz is, mert 1931. szeptember 15-től 1934. január 15-ig a SIM, vagyis az olasz Szárazföldi Erők katonai hírszerzésének volt a vezetője. Végül azzal az ürüggyel, hogy meglátogatja az ott hivatalnokként dolgozó keresztfiát Belitska szeptember 4-én indult Milánóba, 7-én ment a milánói hadtestparancsnokságra, 8-án került sor a megbeszélésre.⁶⁷ Ettől kezdve az olasz hivatalok elkezdtek óvatosan fogalmazni, Belitskát csak „ismert személy”-ként emlegetik az egymás közötti levelezésben.⁶⁸ Valószínűleg rádöb-

⁵⁹ DDI VII/1 n. 115.

⁶⁰ MNL K 64. 1923-41-314. (A szerző kiemelése.)

⁶¹ ASDMAE AP (1919–1930), 1749, 8083. Caracciolo 1923. február 7., n. 55, Mussolini 1923. március 20., 1256. sz. távirat, Diaz 1923. május 28., 3914. sz. távirat, Mussolini 1923. június 8., 226 221. sz. távirat, Idézi: *Walcz* 2000. 173. o.

⁶² ASDMAE (1919–1930), 1749, 8083. Caracciolo bizalmas levele Contarininek 1923. július 16., sz. n.

⁶³ ASDMAE GM 162, 2. Castagneto, 1923. augusztus 13. 21:00, 281. sz. távirat.

⁶⁴ ASDMAE GM 162, 2. Contarini, 1923. augusztus 16., 22:00, 197. sz. távirat.

⁶⁵ ASDMAE GM 162, 2. Castagneto, 1923. augusztus 19. 13:40, 286. sz. távirat.

⁶⁶ ASDMAE GM 162, 2. Contarini, 1923. augusztus 25. 13:30, 202. sz. távirat.

⁶⁷ ASDMAE GM 162, 2. Castagneto, 1923. szeptember 2. 12:30, 298. sz. távirat.

⁶⁸ Pl.: ASDMAE GM 162, 2. Contarini, 1923. szeptember 13. 13:00, 239. sz. távirat; Uo. Castagneto, 1923. szeptember 15. 22:00, 312. sz. távirat.

bentek, hogy a tárgyalások adott fázisában már túl kompromittáló lett volna, ha kiderül Belitska kiléte. Ezt követően Belitska Rómába utazott, ahol szeptember 17-én, 19-én és 20-án tárgyalt Sognóval, majd Diaz hadügyminiszterrel.

Időközben a légierős témájú együttműködés előkészítése is eredményesnek bizonyult. Miután az ÉME delegációjának csak elvi szinten sikerült megegyeznie Mussolinivel, a magyar hivatalok az amúgy tiltott légierő fejlesztésére rendszeresen kérték az olasz fél segítségét. A legnyíltabban erre 1923 júliusában került sor, amikor Ghyczy Miklós őrnagy, fedett római katonai attasé érdeklődött azzal kapcsolatban, hogy lehetséges-e magyar fiatalok kiképzése olasz pilótaiskolákban (annyi óvatosságot azonban tanúsított, hogy nem írta, civil pilótaiskolákra gondolt-e vagy katonaiakra); illetve a magyar kormány köthet-e úgy szerződést olasz repülőgépgyártó cégekkel, hogy a megrendelt repülőgépeket Olaszországban tárolják, amíg a magyar kormánynak nem lesz szüksége rájuk. A Légügyi Biztosságnak tetszett az ötlet, és július 27-én átküldte a kérést véleményezés céljából a külügyminisztériumnak, illetve a hadügyminisztériumnak.⁶⁹ A Külügyminisztérium természetesen azonnal megvizsgálta a magyarországi repülőgép-importálási szabályokat, amiből kiolvasható, hogy Ghyczy kérése legálisan csak részben teljesíthető.⁷⁰ A kérés politikai jellege felülírta a jogi akadályokat, így mindennek ellenére Mussolini, mint a Légügyi Biztosság főbiztosa, kérte a hadügyminisztérium véleményét.⁷¹ Diaz 1923. szeptember 11-én válaszolt a külügyminisztériumnak, miszerint nincs ellenvetése azzal szemben, hogy a békeszerződésben foglalt előírásoknak eleget tevő repülőgépeket adjanak el Magyarországnak, ahogy az ellen sem, hogy civil magyar pilóták járjanak olasz pilótaiskolákba. Attól sem tartott, hogy más országok civil pilótái is látogatni akarják majd erre hivatkozva az olasz iskolákat. Arra viszont kérte a külügyminisztériumot, hogy amint az akkoriban olasz pilótaiskolába járó négy jugoszláv tiszt befejezte a kurzust, újabb jugoszláv nemzetiségű pilóták ne járhasanak olasz katonai pilótaiskolákba. Mivel a jugoszláv pilóták esetében katonai pilótaképzésről volt szó, ezt a tiltást nem befolyásolja a magyar civil pilóták esete. Ha pedig olasz részről véletlenül nem akarnak valakit fogadni civil iskolába, akkor még mindig van lehetőség a szokásos mellébeszélésre, miszerint túl sok a jelentkező és kevés a repülőgép.⁷² Diaz tehát egyértelműen civil pilótaképzésként értelmezte Ghyczy kérését, és a külügyminisztériumi tartózkodó véleménynyilvánítástól eltérően egyértelműen megfogalmazta, hogy Magyarország érdekében nem kívánja megszegni a trianoni békeszerződés előírásait. Diaz szeptember 11-én írta meg válaszáat, miközben 8-án már sor került Belitska és Sogno milánói találkozójára.

Az első két alkalommal Sogno nagy vonalakban közölte Belitskával, hogy az általa hozott listán lévő monarchiabeli fegyverek közül milyen hadianyagot szerezhet be Olaszországból⁷³ és melyek voltak azok a dolgok, amelyek esetében egyenesen az olasz hadrendben rendszeresített eszközöket javasolta beszerezni. A repülőgépek esetében

⁶⁹ ASDMAE AP (1919–1930), 1749, 8083. Légügyi Biztosság, 1923. július 27., n. B/908/R.

⁷⁰ ASDMAE AP (1919–1930), 1749, 8083. Appunto per l'Ufficio E[uropa]. L[evante]. / 3, olvashatatlan aláírás, 7/8-as dátum, valószínűleg 1923. augusztus 7., a külügyminisztérium „Ufficio contenzioso e Legislazione” osztályának papírján.

⁷¹ ASDMAE AP (1919–1930), 1749, 8083. Mussolini, 1923. augusztus 29., 287 605/370. sz. távirat.

⁷² ASDMAE AP (1919–1930), 1749, 8083. Diaz, 1923. szeptember 11., n. 6201.

⁷³ Ehhez természetesen hozzá kellett számolni a hibás, vagy hiányzó részek javítását, amit a lőszerek mellett az olasz hadiipar gyártott volna le.

csakis olasz termékekről lehetett szó, de Belitska biztosította Sognót, hogy a rendelkezésre álló darabok jellemzői eleve jobbak, mint amit ő akart kérni.

Fizetésként Belitska elsősorban búzát és lisztet tudott felajánlani. Első menetben 300–500 db 10 tonnás vagon lisztet. Belitska mondta, hogy amennyiben Mussolini információt kér a római magyar követtől az elérhető magyar gabonáról, úgy biztosítja az információ megküldéséről.

Az utolsó megbeszélés alkalmával összefoglalták a megtárgyaltakat. Erről két példányban készítettek egy emlékeztetőt, amiből egy Sogno, egy pedig Belitska tulajdona lett. Belitska kérte, hogy a megbeszélések Bethlen és Castagneto között történjenek, és még említés szintjén se vonják be a római magyar követséget. A szeptember 20-ai megbeszéléskor készített emlékeztető az alábbiakban foglalható össze.

a) A Monarchiától zsákmányolt, már az olasz katonai raktárakban lévő hadianyag: 200 000 puska, a lehető legtöbb, akár 6000 darab géppuska, 380 táborig löveg, 26 légvédelmi ágyú kerülne magyar kézbe, természetesen a meglévő készlet erejéig. b) Az olasz gyárakban elkészítendő hadianyag: 350 millió gyalogsági lőszer, 200 hegyi ágyú, 54 légvédelmi ágyú lenne (inkább ugyanolyan kaliberű táborig lövegeket, vagy olasz ágyúkat kellene átalakítani), 130 000 db 75 m/m-es és 400 000 db 77 m/m-es lőszer a táborig, a hegyi és a légvédelmi lövegekhez, vasúti anyagok, Roth–Wagner-féle (700 m) és Kohn-féle (1000 m) hidak. c) A maradékot (a légierős anyagot) a második listán sorolták fel, viszont ez nem maradt fenn. – Az a) anyagot a katonai raktárakból lehetett volna átvenni, a b) és c) anyagot pedig majd az olasz hadsereg megrendeléseként kívánták kezelni.

A fizetés kérdésére még vissza szándékoztak térni a jövőben. A magyar javaslat, miszerint lisztben fizetnek, elméletileg elfogadható volt. Az első részlet (300–500 db 10 tonnás kocsi liszt) a helyreállításra szoruló vagy újonnan legyártandó darabok fedezésére szolgált volna, miközben az állami raktárakban lévő készletekért majd később kellett volna fizetni. A pontos ár csak a gyártás után derült volna ki.

A második listán szereplő magyar légügyi személyzetet olasz civil repülő iskolákba kellett volna beíratni,⁷⁴ viszont a második lista nem maradt fenn, így erről nem maradt fenn pontos adat.

Az emlékeztető tartalma több kérdést is felvet. A megállapodás megkötésekor a felek minden kétséget kizárólag tudatában voltak annak, hogy a felsorolt pontok végrehajtásával a trianoni békeszerződés megszegésére készülnek. Diaz már az 1923. május 28-i átíratában a trianoni békeszerződés tiltó rendelkezéseivel érvelt, amikor nem adta meg az engedélyt egy olasz úriembernek, hogy hadianyagot szállítson Magyarországra.⁷⁵ A külügyminisztérium 1923. augusztus 7-i összeállítása⁷⁶ ismeretében az is világos, hogy a légügyi tiltásokkal is tisztában voltak az olaszok. A Belitska–Sogno–Diaz-féle tárgyalások esetében tehát ki lehet zárni a tiltások nem ismeretét. Diaz korábban és később is mindig a békeszerződés tiltásainak betartása mellett állt ki, és a szeptember 20-i emlékeztető légierős része is csak a civil pilótaiskolák látogatását tette lehetővé. Ezt Magyarországon is el lehetett végezni, ugyanis 1923 szeptemberére már újra engedélyezték a civil repülést,

⁷⁴ ASDMAE GM 162, 2. Diaz, 1923. szeptember 25., 6786. sz. távirat.

⁷⁵ ASDMAE AP (1919–1930), 1749, 8083. Diaz, 1923. május 28., n. 3914.

⁷⁶ ASDMAE AP (1919–1930), 1749, 8083. Appunto per l'Ufficio E[uropa]. L[evante]. / 3, olvashatatlan aláírás, 7/8-as dátum, valószínűleg 1923. augusztus 7., a Külügyminisztérium „Ufficio contenzioso e Legislazione” osztályának papírján.

tehát pilótaiskolák működtetését is. A beszerzendő repülőgépekkel való ügyeskedés mind csupán szómágia, mert a meteorológiai megfigyelői célból engedélyezett repülőgépek⁷⁷ beszerzésekor is a katonai ellenőrző szervek határoztak meg minden paramétert, vagyis nem tűnik reálisnak olyan, a magyar állam által „bizonyos esetekben” felhasználható repülőgépek legális beszerzése, amely a szabályozásnak és a magyar igényeknek egyaránt megfelelt. A Belitska-féle második lista hiányában csak a gyanúperrel lehet érne, hogy a ki nem mondott valóság katonai és nem civil felhasználású repülőgépek beszerzése lett volna, a pilóták pedig csak formálisan jártak volna civil pilótaiskolába.

Az illegálisan beszerzett hadianyag felhasználási célja egyértelmű. A békeszerződés korlátozásai súlyosan érintették a tüzérséget és a légierőt, így ezen a téren volt mit bepótolni. Ráadásul a felsorolt kaliberű lövegeket mindegyik magyarországi tiszt megismerte az első világháború éveitől, így külön képzésben se kellett volna részesíteni őket, hogy használhassák a régi/új eszközöket. A repülőgépeknél nem tudni, hogy Belitska listáján milyen arányban szerepeltek a bombázó, a felderítő, vagy a vadászrepülőgépek, viszont mindegyikre szükség volt. A pontonhidakat bármelyik szomszédos állam elleni támadás esetén fel lehetett használni, ahogy a hegyi és a tábort lövegekből is hiány volt. Szembetűnő, hogy a listában nem szerepelnek nagyobb kaliberű lövegek. Valószínűleg lebukás esetén semmiképpen sem lehetett volna megindokolni ezek létezését, így a magyar fél nem kívánta túlfeszíteni a húrt, és a katonai ellenőrzésre való tekintettel nem kért ilyet. A szállítás kérdése a másik olyan dolog, amiről nem esett szó: maximum nagyon kis tételben és hihetetlenül bonyolult fedési eljárások alkalmazása mellett lehetett volna eljuttatni mindezt Magyarországra, hiszen a szerb–horvát–szlovén államot el kellett kerülni, Ausztria pedig ugyanúgy katonai ellenőrzés alatt állt, mint Magyarország. Egyedül annyi volt a különbség, hogy az osztrák területen már csak egy jórészt felszámolt SzKEB-bel kellett számolni.

Az is nyilvánvaló, hogy a tárgyalásokra csakis a politikai érdekek miatt kerülhetett sor. Ha a külügyminisztériumon vagy Diazon múltott volna, Belitskát már Milánóban se fogadta volna senki. Mussolini akaratára vezethető vissza mindez, a céljai viszont nem voltak egyértelműek. Olaszország gazdasági függése és anyagi problémái miatt érthető, hogy igényt tartott a neki szánt jóvátételre. Ausztria esetében ezért is küzdött olyan sokáig a népszövetségi kölcsön ellen az olasz kormány. A magyarországi kölcsön kapcsán tapasztalható olasz álláspont pedig arra utal, hogy Mussolini az Ausztriával szembeni lépéseket kívánta újra megismételni. Mussolini ezt az ÉME delegáció római látogatása során nem titkolta. A magyar kormány azért sem számolhatott az olasz segítséggel, mert Olaszország a Ruhr-vidéki események miatt elszigetelődő és ezért pillanatnyilag meggyengülő Franciaország pozícióinak átvételén dolgozott, és inkább a kisantant államokkal volt jóban. Az olasz külügyminisztérium korábbi kisantant politikáját pedig eleinte Mussolini sem kívánta megváltoztatni, így Bethlen római látogatása előtt az olasz külügyminisztérium Olaszország és a kisantant államok viszonyának romlása miatt aggódott, és nem azért, hogy az olasz álláspont negatívan befolyásolja majd Olaszország magyarországi megítélését.⁷⁸ Mussolini nem azért állt ki 1923. május közepétől a magyar

⁷⁷ Ezekről a továbbiakban lesz szó.

⁷⁸ Lásd pl.: DDI VII / 2 n. 38.

kölcsön mellett, mert megváltozott a kisantanttal szembeni politikája,⁷⁹ hanem azért, mert így követte az angol politikai akaratot, és a magyar-párti politikával még szorosabbra kívánta fűzni az angol–olasz viszonyt. Mellesleg a magyar–román ellentétek csökkenése érdekében kifejtett akció esetleges sikeréről már Bethlen római látogatásakor sem volt senkinek sem illúziója. Ez csak egy, a magyarok felé tett gesztus volt, ami siker esetén azzal is kecsegtetett, hogy kellemetlenséget okoznak az ezer ok miatt ellenszenves jugoszláv államnak. Az olasz–magyar együttműködés lehetőségének felmerülése után Budapestre érkező jugoszláv különmegbízott ajánlata nem egy megfélemlített hatalom reakciója volt. Igazából csak ki akarták puhatolni, hogy Horthy mennyire volt hajlandó egyezkedni. Mivel mindegyik kisantant államban tisztában voltak azzal, hogy valójában nem létezik semmiféle magyar fenyegetés, nem is foglalkoztak komolyan egy ilyen megállítással. Olasz–magyar viszonylatban a magyar–román viszony javítása mellett 1923. augusztus 13-án felmerült az is, hogy Bethlen szeptember közepén tárgyal a lengyel kormány képviselőjével, viszont ez Bethlen felvetése volt és nem egy olasz jugoszláv-ellenes blokk kiépítésének egyik eleme.⁸⁰ 1923. augusztus végéig Mussolini érezhetően csak a balkáni és a közép-európai olasz pozíciók javításával és a korábban már megszerzett olasz gyarmati, illetve dodekanészoszi pozíciók megtartásával törődött. Kivételt csak fiu-me-i és magyarországi politikája jelentett, viszont augusztus közepéig a jugoszláv állam is kényelmesen húzhatta az időt, vagyis nem volt sürgős Mussolininek egy helyi konfliktus kirobantása. A magyar kölcsön támogatására nem a kisantant államok elleni tettként, hanem az angol jóindulat megszerzése érdekében volt szükség.

A fordulópont 1923. augusztus 27-e volt, és minden, ami ezelőtt történt, csupán felkészülés volt egy esetleges konfliktusra. Aznap meggyilkolták az albán–görög határmegállapító bizottság olasz vezetőjét, Enrico Tellini tábornokot és vele lévő beosztottjait. Halálukat minden valószínűség szerint nem rablótámadás, hanem politikai indíttatású merénylet okozta. Mivel a dél-albániai területekre Görögország tartott igényt, így Mussolini szemében az athéni kormány lett azonnal a gyilkosság valószínűsített megrendelője. Az olasz ultimátumot csak részben teljesítette a görög kormány, így Mussolini egy azonnali megtorlásra adott parancsot. Az olasz flotta rögtön előállt az ezzel kapcsolatos javaslataival: flottademonstráció tartása Lerosz szigete mellett, illetve Korfu megszállása. A leroszi flottafelvonulás a Dodekanészosz feletti olasz tulajdonjog melletti kiállítás miatt volt fontos. Korfu viszont az Adriai-tenger egyik kapuja, amelyet stratégiai jelentősége miatt az 1864. március 19-i londoni egyezmény olyan semleges területként jelölt meg, amelynek területét ért bármilyen támadás esetén az egyezményt aláíró összes hatalom köteles fellépni a támadó fél ellen. Az eredeti aláírók közül csak Anglia és Franciaország jöhetett szóba, így viszont Korfu át nem gondolt elfoglalása megadta a jogalapot a Balkánon éppen vetélkedő két nagyhatalomnak, hogy beavatkozzon az Olaszország és Görögország közötti konfliktusba. A haditengerészet vezetése úgy gondolta, hogy bármiféle görög akció a görögországi területről való olasz kivonulás kikényszerítését hivatott előkészíteni, ahogy az olasz haditengerészet tisztjei elleni merényletek voltak az albániai

⁷⁹ ASDMAE GM 162, 2. Mussolini titkos és személyes programlevele valószínűleg a párizsi olasz nagykövetnek [Romano Avezana], nincs dátum, valamikor a sinaiai kongresszus után.

⁸⁰ ASDMAE GM 162, 2. Castagneto, 1923. augusztus 13. 21:30, 279. sz. távirat; Uo. Contarini, 1923. augusztus 16. 22:00, 198. sz. távirat; Uo. Castagneto, 1923. augusztus 17. 21:30, 283. sz. távirat.

és dalmáciai kivonulás előjelei is, ezért az erős kéz politikáját sürgették.⁸¹ Mivel a nyári hadgyakorlatokat követően Paolo Emilio Thaon de Revel admirális egyben tartotta a flottát, és nem küldte vissza a magasabb egységeket az állomáshelyükre, így nagyon gyorsan tudtak reagálni. Ráadásul az inváziós terveket előre kidolgozták, így a Haditengerészet már augusztus közepén kezelni tudott bármiféle görögországi incidenst. A Tellini tábornok elleni merényletet követően Mussolini örömmel teljesítette a Haditengerészet kívánóságát, hiszen megmutathatta Olaszország erejét a katonailag valóban gyengébb görögökkel szembeni kiállással.⁸²

A diplomáciailag rosszul előkészített akciót egy olyan hibával tetézték, hogy az előzetes figyelmeztetés és a megadásra való felhívás elutasítása után az olasz hadihajók 7 perccig lötték Korfu katonai objektumait, és mivel nem tudták, hogy az alsó erőd éppen anatóliai menekültek szükségsszállásaként üzemelt, hét civil áldozata is volt az eleve csak erőfitogtatásnak szánt akciónak.⁸³ Ez a hét halott viszont lehetetlenné tette, hogy az olasz akciót civilizált és megfontolt lépésként kezeljék, ezért egy háborús helyzetből tartva Anglia kénytelen volt beavatkozni, és a görög kérésnek megfelelően a Népszövetség elé kívánta vinni az ügyet. Párizs megragadta a lehetőséget, és inkább a Nagykövetek Tanácsát tartotta illetékesnek. Anglia azért ragaszkodott a Népszövetséghez, mert amennyiben büntetlenül hagyta volna az olasz agressziót, a kisebb tagországok elvesztették volna bizalmukat a Népszövetségben annak tehetetlensége miatt. Tellini tábornok viszont a Nagykövetek Tanácsa megbízásából tevékenykedett, így az ügy a megbízóra tartozott. Valójában a vetélkedés arról szólt, hogy melyik nagyhatalom áll ki Olaszország mellett és miért. Angliának el kellett ítélnie Olaszországot, hiába működtek együtt például a magyarországi kölcsön kapcsán. Franciaországnak pedig jól jött, hogy az epizóddal éket verhet London és Róma közé és Róma megmentőjeként tetszeleghet. Közben Belgrád beszállt a konfliktusba, ugyanis Mussolini emelte a tétet, és még augusztus 24-én szabályos ultimátumot adott a jugoszláv kormánynak, miszerint más eszközöket fog használni, ha augusztus 31-ig nem születik megállapodás.⁸⁴ A görögországi események hatására augusztus 31-én Belgrádban megpróbálkoztak az időhúzással, az athéni kormány megpróbálták még inkább olaszellenes irányba terelni,⁸⁵ melyhez nem is kellett sok segítség, mert még aznap sor került a korfui megszállásra.⁸⁶ Mivel Olaszország és Görögország nem ugrott egymás torkának és nem sikerült elterelni Mussolini figyelmét az északkelet-adriai problémáról, szeptember 5-én Belgrád a fiumei kérdés Népszövetség elé vitelével próbálkozott, amit viszont szintén sikerült elkerülni.⁸⁷ Habár a korfui kérdésben Anglia és Olaszország álláspontja egyre inkább megmerevedett, az olasz–jugoszláv problémát annyira jól sikerült kezelni, hogy még szeptember 11-én is az olasz katonai repülőtereken négy szerb–horvát–szlovén pilóta részesült képzésben, miközben Magyarország eseté-

⁸¹ Ez olyannyira igaz, hogy szeptember 13-án, vagyis az olasz–görög krízis utolsó előtti olyan napján, amikor még nem lehetett tudni milyen lesz a végkifejlet, Thaon di Revel már egy háborús forgatókönyvet is felvázolt arra az esetre, ha össze kellene csapni az angol flottával. DDI VII / 2 n. 347.

⁸² *Ramoino* 2001. 357–361. o.

⁸³ *Ramoino* 2001. 364. o.

⁸⁴ DBFP I/24 n. 518.

⁸⁵ DDI VII/2 n. 218.

⁸⁶ DBFP I/24 n. 620.

⁸⁷ DDI VII/2 n. 284., 306.

ben Diaz csak a civil pilótákról akart beszélni.⁸⁸ Mi több, miután szeptember 14-én kiderült, hogy a Nagykövetek Konferenciája elfogadta az olasz álláspontot,⁸⁹ illetve szeptember 15-én a korfui olasz csapatok kivonulásának időpontját az olasz kívánságoknak megfelelően határozták meg,⁹⁰ minden szemlélő biztos lehetett abban, hogy a korfui krízis nem fog nagyobb fegyveres konfliktussá alakulni. A jugoszláv–olasz problémákat tehát nem lehetett egy másik konfliktussal háttérbe szorítani, így a belgrádi kormány jórészt eleget tett a szeptember 15-i újabb határidőnek,⁹¹ annak ellenére, hogy Olaszország 16-án átvette Fiume közigazgatását, vagyis házon belül kívánt tárgyalni. Több tárgyalási szándéknyilatkozat után⁹² szeptember 22-én Nikola Pašić miniszterelnök bejelentette, hogy valóban kész a megegyezésre.⁹³

A dátumok összefüggéséből kiderül, hogy Belitska milánói tárgyalása még akkor történt, amikor semmit sem lehetett tudni a helyzet megoldásáról. A római megbeszélések alatt már nyilvánvaló volt, hogy a görögökkel nem lesz konfliktus, és Belitska olaszországi tárgyalásai után két nappal mindenféle magyarországi szerepvállalás okafogyottá vált. Ahogy korábban jeleztem, Mussolini politikai megfontolásból erőltette a magyarországi küldöttel a tárgyalást, viszont nemcsak Magyarországot kereste meg. Szeptember 14-én utasította a berlini olasz nagykövetet, Alessandro De Bosdarit, hogy tudja meg Gustav Stresemann birodalmi kancellártól, miként reagálna Németország egy olasz–jugoszláv háború esetén.⁹⁴ Persze a stresemanni külpolitika érdeme, hogy nem volt hajlandó semmiféle kalandba belemenni, hiszen egy olasz–jugoszláv konfliktus, különösen német közbeavatkozással, azonnal maga után vonta volna a francia, és valószínűleg az angol részvételt is.⁹⁵

A Belitskával kötött egyezményre tehát olasz részről már akkor nem volt szükség, amikor Belitska hazatért Rómából, viszont időközben a SzKEB engedélyezte Magyarország számára, hogy két, az előírásoknak nem megfelelő repülőgépet szerezhessen be a légkör magasabb rétegeinek tanulmányozására. A kérést a SzKEB-en belül a francia légügyi megbízott, Lorient százados támogatta,⁹⁶ így érthető, hogy az engedély kézhezvétele után francia nyomásra a magyar hatóságok francia cégektől kívánták megrendelni a repülőgépeket. Viszont a SzKEB-eket felügyelő VSzKB olasz megbízottja, Giovanni Marietti dandártábornok is jó üzletet látott a lehetőségben,⁹⁷ így Guzzoni megkereste Belitskát és megbeszélte vele, hogy Olaszországé legyen a repülőgép szállítás joga, amelyre Belitska szó-

⁸⁸ ASDMAE AP (1919–1930), 1749, 8083. Diaz, 1923. szeptember 11., n. 6201.

⁸⁹ DDI VII/2 n. 352.

⁹⁰ DDI VII/2 n. 362. Az olasz külügy ettől még nem nyugodott meg, ugyanis biztos, ami biztos alapon Della Torre londoni nagykövet az angol külügyminisztérium tudomására hozta, hogy amennyiben a Nemzetek Szövetsége megpróbálja felülbírálni a Nagykövetek Konferenciája határozatát, Olaszország fenntartja magának a teljes döntési szabadságot. DBFP I/26 n. 702.

⁹¹ Augusztus 31-e után ez volt az újabb dátum, amikor a francia fél szerint rendezni kellett volna a fiumei kérdést. DDI VII/2 n. 326.; DBFP I/24 n. 534.

⁹² DDI VII/2 n. 369., 172.

⁹³ DDI VII/2 n. 395.

⁹⁴ DDI VII/2 n. 360.

⁹⁵ DDI VII/2 n. 389.

⁹⁶ AUSSME E–15, 126, 4. Guzzoni 1923. december 12., 921. sz. jelentés.

⁹⁷ ASDMAE AP (1919–1930), 1749, 8083. Diaz, 1923. október 16-ai, 6985 sz. levele, csatolva Marietti 1923. szeptember 29-ei 2353. sz. levele.

ban ígéretet is tett.⁹⁸ A magyar tárgyalópartner személye kérdéseket vet fel: Castagneto és Guzzoni is tudott Belitska szeptemberi olaszországi tárgyalásairól, és Belitska november 10-én hivatalosan már nem töltött be semmilyen katonai funkciót, így a volt honvédelmi miniszter vagy azért került képbe, mert ő volt a félhivatalos közvetítő hadianyag beszerzés ügyben, vagy pedig olyanról is szó volt, ami kapcsolódott a szeptemberi tárgyalásokhoz. Egy másik olasz dokumentum viszont az előbbi, félhivatalos közvetítői szerepet valószínűsíti, ugyanis a Légügyi Biztosság október 23-i utasítása nem valami obskúrus megállapodásra hivatkozva akarta Guzzoni segítségével elintézni, hogy Magyarország olasz repülőgépet vásároljon, hanem a magyarországi piacot kívánta megszerezni, amihez precedensértékű lett volna a két repülőgép rendelésének megszerzése.⁹⁹ A Belitska-féle megállapodás olyannyira elvesztette aktualitását, hogy Ercole Durini di Monzát, a Castagneto halála után Budapestre kinevezett olasz követet nem is tájékoztatták ennek létezéséről.¹⁰⁰

A Légügyi Hivatal (LÜH) december 10-én fogalmazta meg hivatalosan, hogy szívesen látna olasz cégeket is a pályázók között, és az ajánlattétel határidejeként 1924. január 11-ét jelölte meg.¹⁰¹ A határidőt nem sikerült betartani, a technikai elvárásokat nem sikerült teljesíteni, de január 23-án mégis az a hír járta, hogy az olasz ajánlat lesz a nyerő.¹⁰² Az olasz ajánlat elfogadása esetén komoly kompromisszumokat kellett volna kötnie a LÜH-nak. Valószínűleg a politikai érdekérvényesítés mellett „anyagi kártyaként” kijátszva az olaszok felajánlották, hogy ingyen adják a repülőgépeket.¹⁰³ Két ajándék repülőgéppel ugyanis akár a hamarosan aláírásra kerülő olasz–jugoszláv megegyezés várható kellemetlen visszhangját is egyensúlyozni lehetett volna, illetve amennyiben beválnak, a repülőgépek megteremthették volna a bizalmat a olasz termékekben. Ezzel szemben 1924. március 1-jén a külügyminisztérium már visszakozott, elvetette a repülőgépek ajándékozásának ötletét, mondván, nem valószínű, hogy azt további rendelések fogják követni.¹⁰⁴

A repülőgépbeszerzés engedélyeztetése francia segítséggel indulhatott el, és a francia fél a saját termékét kívánta eladni. Az olaszok csak azért tudtak beavatkozni az üzletbe, mert a SzKEB-en belül nagyon jól játszották a magyar-barátokat, vagyis alkalmasnak tűntek arra, hogy semlegesítsék a francia próbálkozásokat. Mellesleg hivatalosan még

⁹⁸ ASDMAE AP (1919–1930), 1749, 8083. Castagneto, 1923. november 10., 2634/727. sz. postai távirat.

⁹⁹ AUSSME E–15, 126, 4. Guzzoni. 1923. november 14., n. 865. Csatolva a Légügyi Biztosság 1923. október 23-ai 3740S sz. levele.

¹⁰⁰ ASDMAE, AP (1919–1930), 1751, 8094. Durini, 1924. május 5., n. 1048/377.

¹⁰¹ AUSSME E–15, 126, 4. Campana 1924. január 7., 10. sz. Mellesleg Marietti már 1923. szeptember 29-én, vagyis az engedély megadása előtt javasolta, hogy a Hadügyminisztérium próbálja elhelyezni olasz cégek termékeit a magyar piacon. Az üzletet támogatta a Légügyi Biztosság, és Guzzoninak ki is adták a feladatot, hogy kampányoljon az olasz cégek meghívása érdekében. AUSSME E–15, 126, 4. Marietti 1923. szeptember 29., 2353. sz.; Uo. Légügyi Főszemléltőség, 1923. október 23., 3740S. sz.

¹⁰² A Kereskedelmi Minisztérium, vagyis valójában a LÜH, az alábbi technikai paramétereket adta meg: 10 000 m-es magasság elérése, 250 km/h-s végsebesség, nagy teljesítmény, egy vagy két személyes változat. Ezt pontosították: 400 LE-s motort, illetve csak 8000 méteres magassági korlátot adtak meg. Csak már kipróbált, és bevált konstrukcióval lehetett pályázni. A Fiat ajánlata lett volna az olasz javaslat tárgya, de 1923 végéig a Fiat egyetlen olyan repülőgépet se gyártott, mely eleget tudott volna tenni az előírásoknak. Az 1924-ben bemutatott Fiat CR.10-es volt az első olyan modell, mely minden feltételnek megfelelt volna. AUSSME E–15, 126, 4. Campana 1924. január 7., 10. sz.; ASF Op., Fiat Aviazione 1960.

¹⁰³ AUSSME E–15, 126, 4. Campana 1924. január 7., 10. sz.; ASDMAE AC 1924–1926. Ungheria, 42, 2. Vinci 1924. január 23. 21:00, 486/71. sz. távirat; Uo. Mussolini, 1924. január 26., 56. sz. fonogram; Uo. Finzi 1924. február 11., 852. sz.

¹⁰⁴ ASDMAE AC 1924–1926. Ungheria, 42, 2. Küm. 1924. március 1., 5983/96. és 5981/24. sz.

érvényesek voltak az 1923. szeptemberi Belitska-féle hadianyagszállítási megállapodások, és a repülőgépszállítás akár a hadianyagszállítás első szakasza is lehetett volna. Ha a francia ajánlat nyer, az olasz kormány visszavonhatta volna a hadianyag-szállításra vonatkozó ígéretét, miközben olasz győztes hirdetése esetén a katonai ellenőrzés tárgyában tanúsított francia engedékeny gesztus „elutasítása” azt eredményezhette volna, hogy a jövőben ne legyenek hasonló engedmények. A magyar kormány az olasz konkurencia meghívásával olyan helyzetbe hozta magát, melyből nem jöhetett volna jól. A megoldás egy angol repülőgép beszerzése volt,¹⁰⁵ miután nyilvánvalóvá vált, hogy az olaszok nem fognak illegális hadianyagot szállítani.¹⁰⁶

Az ügy jellegzetes volt: minimális vagy haszonnal egyáltalán nem járó, valójában csak szimbolikus jellegű üzleteket az adott ország diplomáciai rendszere koordinált, hogy a francia/olasz tőke még erősebben vethesse meg a lábát az akkor még igencsak sokszínű magyarországi piacon. Ez az eljárás elfogadottnak számított, hiszen mindegyik európai nagyhatalom törekedett saját gazdaságának támogatására. Ennek egyik eszköze jelen esetben az olasz/francia hadiipar megrendelésekhez juttatása volt, mellyel a magyar gazdaság, szűkebb értelemben pedig a Honvédség saját vonzáskörbe vonását kívánták elérni. A hadiipar állami támogatása, illetve a külföldi piacok megszerzésére irányuló állami tárgyalások és kedvezmények a korabeli Európa többi országában olyannyira elterjedt eljárásnak számítottak, hogy a kedvező pénzügyi politikának köszönhetően a két világháború között Olaszország mindig az első nyolc fegyver- és lőszergyártó, illetve exportáló ország között állt, sőt, a hajóépítés terén Anglia számára is konkurenciát jelentett.¹⁰⁷ A magyar külügyminisztérium számára sem volt ismeretlen az eljárás, hiszen a különféle néven szereplő gazdaságpolitikai osztály, illetve a lehetőleg alapos gazdasági ismeretekkel rendelkező szakemberek egyik legfontosabb feladata volt, hogy a külkereskedelmi kapcsolatokat elősegítsék, amely már Teleki Pál 1920-as alapelveiben is a leromlott gazdaság talpra állításának egyik leghatékonyabb módszereként szerepelt.¹⁰⁸

1923 végére sikerült rendezni az olasz–görög konfliktust, s 1924. január 27-én aláírásra került a római szerződés. Habár ebben a szerződő felek kinyilvánították szándékukat, miszerint örököndnek a saint-germaini, a trianoni, illetve a neuilly-i békeszerződések betartása felett, Mussolini nemhogy nem határolódott el Bethlennek tett tavaszi ígéretétől – miszerint a revíziót később támogatni fogja –, hanem az olasz–jugoszláv viszony miatt aggódó magyar kormányfőt azzal nyugtatgatta, hogy ez nem érinti az Olaszország és Magyarország közötti szívélyes barátságot.¹⁰⁹ A magyarországi népszövetségi kölcsön ügyében pedig azzal az Angliával kellett együttműködnie, amely a korfui események kapcsán csak a Nemzetek Szövetsége egységének fenntartása érdekében volt hajlandó bele-

¹⁰⁵ A Makinson-féle repülőgépekről van szó, erről lásd: AUSSME E–8, 141, 2. 91. jegyzőkönyv 5. sz. melléklete, 1924. október 24., London, Légügyi Miniszter, S/18 596/A.1.1. sz.; AUSSME E–8, 141, 2, 1. SzKEB 1924. december 9., 800. sz. A 91. jegyzőkönyv 6. sz. melléklete; AUSSME E–8, 141, 2. SzKEB 1925. március 7., 113. sz.; AUSSME E–8, 141, 2, 2. Foch 1925. július 29., 385/2. sz. gyűjtő: benne Briand (mint a Nagykövetek Tanácsa elnöke) 1925. augusztus 6-ai, 288. sz. levele; AUSSME E–8, 141, 2. Nosedá 1925. szeptember 22., 514. sz., benne SzKEB 1925. szeptember 22., 505. sz. jelentés; HL Rapaich napló 1924. szeptember 29. és 1925. március 3.

¹⁰⁶ ASDMAE AP (1919–1930), 1751, 8094. Durini 1924. május 5., 1048/377. sz. távirat.

¹⁰⁷ *Segreto* 2002. 677–678. o.

¹⁰⁸ *Pritz* 1994. 93–95. o.; *Pritz* 2005. 81. o.

¹⁰⁹ MNL OL K 64. 1924-23-51.

nyugodni annak kikerülésébe. Nemes Albert római követ jól látta, hogy Magyarország, ha másért nem, önzése miatt számíthatott Róma segítségére, ugyanis Mussolini minden áron el akarta kerülni még a látszatát is annak, hogy kihagyható bármiféle közép-európai kérdés rendezéséből.¹¹⁰ Olaszország tehát visszatért az 1923 augusztusáig folytatott politikájához, miszerint franciaellenes éllel együttműködött az angolokkal; a kisantant államokkal szemben a minél nagyobb arányú befolyásra törekedett; így Olaszország magyar viszonylatban egészen a locarnói rendezést követő külpolitikai paradigmaváltásig csak a trianoni békeszerződés betartása jegyében cselekedett, hogy a magyarországi katonai ellenőrzés elviselhető legyen és ne váljon szigorúbbá.¹¹¹

Kérdzhetnénk, akkor mi haszna volt az egész Belitska-féle tárgyalásnak? Egyrészt magyar részről 1922 novemberében még csak félhivatalos módszerekkel, egy nacionalista társadalmi szervezeten keresztül sikerült felvenni a kapcsolatot az olasz kormánnyal. Bethlen májusi római útja viszont megteremtette azt a kapcsolatot és bizalmat, amely lehetővé tette közvetlenebb és ezért kevésbé letagadható tárgyalások szervezését. Mellesleg az év során a Bethlen szemében túlságosan is önálló magyar irredenta szervezkedések feletti erősebb kontroll megszervezésére is sor került, melyhez az utolsó lökést pont az Erich Luddendorf tábornok és Ullain Ferenc közötti kapcsolat adta.¹¹²

Magyar részről Belitska római megbeszéléseinek kapcsán 1923 szeptemberében sikerült először tető alá hozni a békeszerződés egyik aláírójával egy, a trianoni végzések megszegésére irányuló egyezményt. Habár ebből rövid távon nem lett semmi, az olasz hadianyag raktárakban a későbbiekben is megőrizték a Monarchiától zsákmányolt hadianyagot, és amit nem Olaszország használt fel a saját hadseregében, annak átadásáról a későbbiekben is lehetett tárgyalni. 1923 nyarán és őszén még nem lehetett beszélni olyan olasz külpolitikai irányváltásról, amely következtében Róma komolyan hajlandó lett volna kiállni a magyar érdekek mellett. Az olasz külügyminisztériumi célok között továbbra is a kisantantbéli olasz pozíciók erősítése szerepelt, amit csak hátráltatott volna a hangos magyarbarát politika. A háttérben viszont Magyarország több kisebb probléma megoldásakor is számíthatott az olasz segítségnyújtásra. Hozzátehetjük, hogy az angolok hasonlóképpen vélekedtek, vagyis mindezt akár az angol külpolitikához történő igazodásnak is be lehetne tudni, ha maguk az angolok nem panaszkodtak volna például a SzKEB olasz elnöksége részéről tapasztalt túlzott magyar-pártiságra.¹¹³

Az 1923-as kísérlet az együttműködésre tehát egy különleges nemzetközi helyzetben kialakított, ideiglenes jellegű próbálkozásnak bizonyult, ami azonnal elvesztette érvényességét, amint az azt kikényszerítő körülmény megszűnt. Az, hogy 1923 szeptemberében még mindig Olaszországban tartózkodtak a katonai (!) repülőtereken kiképzett jugoszláv pilóták, jelzi, hogy mennyire nem volt valószínű egy olasz–jugoszláv háború. Görög és angol viszonylatban is csak a túlságosan keményvonalas olasz haditengerészet vezető-

¹¹⁰ MNL OL K 64. 1924-10-23. Nemes, 1923. október 18., 568/res.

¹¹¹ DDI VII/3. n. 490 és 502.

¹¹² Az Ullain-féle próbálkozásra lásd: IET február 1956. 328–332. A kisantant sajtójának és a SzKEB-nek küldött „igen megbízható információknak” köszönhetőn. Lásd: ASDMAE AP (1919–1930), 1747, 8087. Castagneto, 1922. szeptember 15., 22:10. 5955/369. sz. távirat. A magyar–német szervezkedés nem maradt észrevétlen. A különféle cikkek, annak ellenére, hogy nem tudtak valódi bizonyítékokkal szolgálni, valóban rátapintottak a lényegre.

¹¹³ DBFP I/24 n. 303.

sége tartott elképzelhetőnek egy fegyveres konfliktust. Az 1923-as olasz–magyar katonai együttműködés jelentősége abban rejlik, hogy Belitska jórészt azokról a pontokról tárgyalt, amelyeket 1922 novemberében a Bethlen-kormány még csak az ÉME-n keresztül tudott Mussolini elé vinni. Ugyanezek a pontok pedig 1927-től az olasz–magyar katonai együttműködés alapját képezték.

Szintén fontos, hogy Olaszország 1923-ban próbálkozott meg először egy Belgrád-ellenes bekerítő politikával. A tanulmányban kiemeltem, hogy ez mennyire az aktuális lehetőségek következménye volt, és a magyar kártya felhasználása mennyire nem volt a komoly és átgondolt külpolitika része. Főpróbaként viszont kitűnően működött, amiből a magyar kormány is leszűrhetette azt a tanulságot, hogy alkalomadtán az olaszoknak is szüksége lehet a magyar közreműködésre. Bethlen jól megtanulta a leckét, és 1926/1927 fordulóján, amikor a magyarországi pénzügyi és katonai ellenőrzés vagy véget ért, vagy már éppen a végéhez közeledett, sokkal kedvezőbb pozícióból tudta megkérni Mussolinitól annak az árát, hogy részt vegyen az akkor már komolyan gondolt Jugoszlávia-ellenes olasz bekerítő politikában.

BIBLIOGRÁFIA

- Árokay 1983. *Árokay Lajos: Az önálló magyar katonai attaséi szolgálat létrehozásának előzményei (1918–1919). Hadtörténelmi Közlemények*, 96. (1983) 1. sz. 77–86. o.
- Asso 1993. *Pier Francesco Asso: L'Italia e i prestiti internazionali, 1919–1931. L'azione della Banca d'Italia fra la battaglia della lira e la politica di potenza. In: Pier Francesco Asso – Andrea Santorelli – Marina Storaci – Giuseppe Tattara: Finanza internazionale, vincolo esterno e cambi 1919–1939. Roma–Bari, 1993. 1–342. o.*
- DBFP I/21. *Documents on British Foreign Policy, 1919–1939. 1. sorozat, XXI. k. Eds. William Norton Medlicott – Douglas Dakin – M. E. Lambert. London, 1978.*
- DBFP I/24. *Documents on British Foreign Policy, 1919–1939. 1. sorozat, XXIV. k. Eds. William Norton Medlicott – Douglas Dakin – M. E. Lambert. London, 1983.*
- DBFP I/26. *Documents on British Foreign Policy, 1919–1939. 1. sorozat, XXVI. k. Eds. William Norton Medlicott – Douglas Dakin – M. E. Lambert. London, 1985.*
- DDI VI/3. *I Documenti Diplomatici Italiani. 6. sorozat. III. k. Roma, 2007.*
- DDI VII/1. *I Documenti Diplomatici Italiani. 7. sorozat. I. k. Roma, 1953.*
- DDI VII/2. *I Documenti Diplomatici Italiani. 7. sorozat. II. k. Roma, 1955.*
- DDI VII/3. *I Documenti Diplomatici Italiani. 7. sorozat. III. k. Roma, 1959.*
- Guarneri 1953. *Felice Guarneri: Battaglie economiche tra le due guerre mondiali. I. k. Milánó, 1953.*
- Hornýák 2004. *Hornýák Árpád: Magyar–jugoszláv diplomáciai kapcsolatok, 1918–1927. Újvidék, 2004.*
- IET II. 1956. *Iratok az ellenforradalom történetéhez 1919–1945. II. k. A fasiszta rendszer kiépítése és a népnymor Magyarországon 1921–1924. Szerk. Nemes Dezső. Budapest, 1956.*
- ISTAT 2011. *L'Italia in 150 anni. Sommario statistiche storiche 1861–2010. Roma, 2011.*
- Mondini 2006. *Marco Mondini: La politica delle armi. Il ruolo dell'esercito nell'avvento del fascismo. Roma–Bari, 2006.*

- Ormos* 2002. Feljegyzés egy magyar delegáció római tárgyalásairól 1922. november végén. Közli *Ormos Mária*. (Kutatási füzetek 9.) Pécs, 2002. 107–117. o.
- Pasqualini* 1999. *Maria Gabriella Pasqualini*: Il Levante, il Vicino e il Medio Oriente (1890–1939). Le fonti archivistiche dell’Ufficio Storico. Roma, 1999.
- Pastorelli* 1997. *Pietro Pastorelli*: La politica estera italiana 1915–1925. In: *Pietro Pastorelli*: Dalla prima alla seconda guerra mondiale. Momenti e problemi della politica estera italiana. 1914–1943. Milano, 1997. 67–92. o.
- Pritz* 1994. Iratok a magyar külügyi szolgálat történetéhez, 1918–1945. Szerk. *Pritz Pál*. Budapest, 1994.
- Pritz* 2005. *Pritz Pál*: A magyar külügyi szolgálat története az első polgári korszakban (1867–1948). In: *Pritz Pál*: Az a rövid 20. század. Budapest, 2005. 67–114. o.
- Ramoino* 2001. *Pier Paolo Ramoino*: La missione Tellini al confine greco-albanese e le operazioni a Corfù (1923). In: Missioni militari italiane all’estero in tempo di pace (1861–1939). Ed. *Romain H. Rainero – Paolo Alberini*. Roma, 2001. 353–372. o.
- Romsics* 1990. *Romsics Ignác*: Bethlen István külpolitikája. *Századok*, 124. (1990) 5–6. sz. 577–616. o.
- Rumi* 1975. *Giorgio Rumi*: Mussolini, «Il Popolo d’Italia» e l’Ungheria (1918–1922). *Storia contemporanea*, 26. (1975) 4. sz. 675–696. o.
- Segreto* 2002. *Luciano Segreto*: L’industria del mare. In: *Storia d’Italia*. Annali 18. Guerra e Pace. Ed.: *Walter Barberis*. Torino, 2002. 643–692. o.
- Sz. Ormos* 1964. *Sz. Ormos Mária*: Az 1924. évi magyar államkölcsön megszerzése. Budapest, 1964.
- Walcz* 2000. *Walcz Amarylisz*: A magyar kérdés az olasz külpolitika tükrében. (Kézirat, doktori disszertáció, ELTE BTK.) Budapest, 2000.

RÖVIDÍTÉSEK

- ASDMAE AC (1924–1926) Ungheria Archivio Storico Diplomatico del Ministero degli Affari Esteri, Archivio del Commercio 1924–1926, Ungheria
- ASDMAE AP (1919–1930) Archivio Storico Diplomatico del Ministero degli Affari Esteri, Affari Politici 1919–1930
- ASDMAE GM Archivio Storico Diplomatico del Ministero degli Affari Esteri, Le carte del Gabinetto del Ministro e della Segreteria Generale (1923–1943)
- ASF Op., Fiat Aviazione 1960. Archivio Storico Fiat, Opuscoli fond, *Fiat Aviazione. Cenni storici*. (Kézirat.) Fiat Divisione Aviazione, 1960. szeptember.
- AUSSME E–15. Archivio dell’Ufficio Storico dello Stato Maggiore dell’Esercito, E–15 (Commissioni militari interalleate di controllo)
- AUSSME E–8. Archivio dell’Ufficio Storico dello Stato Maggiore dell’Esercito, E–8 (Registro della Commissione interalleata di Parigi)
- HL Rapaich napló Hadtörténelmi Levéltár, Budapest, Országos katonai hatóságok, I. 46. A magyar kormány megbízottja a katonai szövetségközi ellenőrző bizottságnál. 1. doboz. Összefoglaló jelentés és napló
- MNL OL K 64. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Külügyminisztériumi levéltár, Külügyminisztérium, K 64. Politikai osztály rezervált iratai

Kísérlet a titkos olasz–magyar katonai és politikai együttműködésre 1922–1924

Balázs Juhász

AN ATTEMPT FOR A COVERT ITALIAN–HUNGARIAN MILITARY AND POLITICAL COOPERATION, FROM AUTUMN 1922 TO JANUARY 1924

Summary

Between 1922 and 1924 Italy initiated an unprecedented cooperation with Hungary, and unlike the previous oral promises it produced written evidence, too. Although the relation seemed exclusively of military nature, this can only be understood when taking the international relations of the time into consideration. The author explores how the proposition of the semi-official Hungarian delegation in November 1922 turned into the agreement negotiated by ex-Minister of Defence Sándor Belitska in September 1923, and reveals why this agreement lost effect almost in the moment of signing the documents. The knowledge about this first example of Italian–Hungarian military cooperation is indispensable for the understanding of the military consequences of the better-known Italian–Hungarian cordial agreement of 1927.

Balázs Juhász

VERSUCH DER GEHEIMEN ITALIENISCH-UNGARISCHEN MILITÄRISCHEN UND POLITISCHEN ZUSAMMENARBEIT ZWISCHEN HERBST 1922 UND JANUAR 1924

Resümee

Zwischen 1922 und 1924 begann zwischen Italien und Ungarn eine beispiellose Zusammenarbeit, die entgegen der früheren mündlichen Versprechen auch schriftliche Spuren hinterließ. Zwar schien die Beziehung ausschließlich militärischer Art zu sein, doch kann sie in Wirklichkeit nur im Licht des zeitgenössischen außenpolitischen Beziehungssystems gedeutet werden. Dementsprechend verfolgt der Verfasser, wie der Vorschlag der halboffiziellen ungarischen Gesandtschaft vom November 1922 zu dem Abkommen vom September 1923 wurde, das der ehemalige Landesverteidigungsminister verhandelte, und warum dieses im Grunde bereits zum Zeitpunkt der Unterzeichnung seinen Sinn verlor. Die Kenntnis dieses ersten Beispiels für die italienisch-ungarische militärische Zusammenarbeit ist nämlich zur Auslegung der militärischen Folgen des weitaus bekannteren italienisch-ungarischen Freundschaftsvertrages von 1927 unabdingbar.

Balázs Juhász

TENTATIVE HUNGARO-ITALIENNE POUR UNE COLLABORATION MILITAIRE ET POLITIQUE SECRÈTE ENTRE L'AUTOMNE 1922 ET JANVIER 1924

Résumé

Entre 1922 et 1924, l'Italie a entamé une collaboration sans précédent avec la Hongrie ce qui, contrairement aux promesses orales précédentes, a également laissé des traces écrites. Même si les relations établies semblaient exclusivement militaires, elles ne peuvent être interprétées qu'à la lumière des relations de politique extérieure de l'époque. Par conséquent, l'auteur présente comment une proposition de la délégation hongroise officieuse de novembre 1922 s'est transformée en l'accord de septembre 1923 négocié par le ministre hongrois de la défense Sándor Belitska et pourquoi cet accord est devenu sans objet pratiquement au moment de sa signature. Pour pouvoir interpréter les conséquences militaires du traité d'amitié hungaro-italien de 1927, il faut absolument connaître ce premier exemple de la collaboration militaire entre la Hongrie et l'Italie.

Балаж Юхас

ПОПЫТКА К СЕКРЕТНОМУ ИТАЛЬЯНСКО-ВЕНГЕРСКОМУ ВОЕННО-ПОЛИТИЧЕСКОМУ
СОТРУДНИЧЕСТВУ НАЧИНАЯ С ОСЕНИ 1922 ГОДА ДО ЯНВАРЯ 1924 ГОДА

Резюме

Между 1922 и 1924 годами Италия вступила в беспрецедентное сотрудничество с Венгрией, которое вопреки предыдущим словесным обещаниям также оставило свой след и в письменной форме. Хотя связь казалась исключительно военного характера, на самом деле это можно интерпретировать только в свете системы своевременных внешних политических отношений. Соответственно этому автор прослеживает до конца, как предложение полуофициальной делегации Венгрии в ноябре 1922 года было переформлено в договоры, предложенные бывшим министром обороны Шандором Белитзска в сентябре 1923 года, и почему оно стало почти устаревшей уже в моменте подписания. Так как знакомство с этим первым примером итальянско-венгерского военного сотрудничества имеет неотъемлемое значение для истолкования военных последствий более известного итальянско-венгерского дружеского договора в 1927 году.